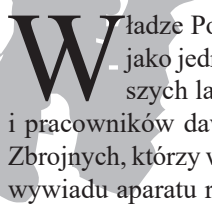

Konrad Paduszek

(Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie)

„KOMPROMATY”
MJR. TADEUSZA NOWIŃSKIEGO.
CHARAKTERYSTYKI KADRY
I PRACY POLSKIEGO WYWIADU
ORAZ KONTRWYWIADU
W DWUDZIESTOLECIU
MIĘDZYWOJENNYM
I PODCZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ

Władze Polski Ludowej, przez cały okres jej istnienia, postrzegały emigrację jako jedno z największych zagrożeń dla państwa komunistycznego. W pierwszych latach rządów za wyjątkowo groźnego przeciwnika uznano oficerów i pracowników dawnego wywiadu i kontrwywiadu Wojska Polskiego i Polskich Sił Zbrojnych, którzy w ogromnej większości pozostali za granicą. Służby wywiadu i kontrwywiadu aparatu represji Polski komunistycznej – zarówno wojskowe, jak i cywilne – angażowały wiele sił i środków na zdobycie wszelkich informacji o „dwójkarzach” – pracownikach Oddziału II Sztabu Generalnego/Głównego Wojska Polskiego i Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza, jak ich pogardliwie nazywano. Wyjątkowo cenne były informacje pozyskane od oficerów wywiadu i kontrwywiadu, którzy powrócili do Polski, zwłaszcza że zdecydowali się na to nieliczni.

Publikowane dokumenty zawierają informacje przekazane komunistycznemu aparatowi terroru przez mjr. Tadeusza Nowińskiego. Spośród oficerów Oddziału II, którzy porzucili emigrację i wrócili do kraju, był jednym z najważniejszych. Nowiński wiedział wiele: o organizacji, formach i metodach działania służb informacyjnych WP i PSZ, a przede wszystkim o kadrach, a te wiadomości były najcenniejsze dla komunistów. Wprawdzie dysponowali oni znaczną częścią archiwum Oddziału II SG

WP pozostawionego we wrześniu 1939 r. w Warszawie na pastwę Niemców¹ (przejętego przez Sowietów pod koniec wojny)², ale wiedza Nowińskiego była większa od tej, którą dostarczała dokumentacja aktowa. Komunistyczny wywiad i kontrwywiad interesowały zwłaszcza informacje o życiu prywatnym i intymnym oficerów, cenna była wiedza o ich przywarach i słabościach charakteru czy niesnaskach i konfliktach w środowisku dawnych pracowników Oddziału II. Tadeusz Nowiński miał tę wiedzę z racji długoletniej służby w „dwójce”.

Urodzony w 1900 r. w Kijowie, służbę w WP rozpoczął u progu walk o niepodległość i granice Rzeczypospolitej. Już od grudnia 1918 r. służył w 5. pułku ułanów, w którym spędził większość służby, począwszy od walk z Rosją Sowiecką, aż do pierwszej połowy lat trzydziestych. Wówczas jego kariera wojskowa została skierowana na zupełnie inną drogę. W 1933 r. odbył kurs informacyjno-wywiadowczy w Oddziale II Sztabu Głównego, po którym w październiku tego roku został przydzielony do kontrwywiadu (Wydział IIb), gdzie zajmował stanowisko referenta do spraw rosyjskich, a następnie – w sierpniu 1935 r. – przeniesiony do wywiadu (Referat „Wschód” Wydziału IIa), również na stanowisko referenta do spraw rosyjskich. Uzyskał tam bardzo dobre oceny przełożonych i w styczniu 1936 r. delegowano go do służby konspiracyjnej w Związku Sowieckim na stanowisku kierownika placówki wywiadu przy Konsulacie RP w Leningradzie. Pracując w niezwykle trudnych warunkach, w czasie Wielkiego Terroru i omnipotencji sowieckiego aparatu terroru, był wysoko oceniany przez kierowników polskiego wywiadu, m.in. szefa Wydziału Wywiadowczego ppłk. Stefana Mayera. W styczniu 1939 r. powrócił do centrali wywiadu i objął stanowisko kierownika referatu w Samodzielnym Referacie „Wschód”. Wkrótce jednak przeniesiono go do Samodzielnego Referatu „Zachód”. Po wybuchu wojny, 6 września, został delegowany do sojuszniczej Francji z zadaniem zorganizowania przy Ambasadzie RP w Paryżu Ekspozytury Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza. Francuzom był on znany z lat dwudziestych, kiedy pracował (od stycznia 1927 r. do października 1930 r.) przy Wojskowej Misji Francuskiej jako tłumacz, a następnie – oficer łącznikowy. Szefostwo polskiego wywiadu, po ewakuacji do Rumunii, mianowało Nowińskiego kierownikiem placówki Samodzielnego Referatu „Zachód”, a wkrótce – p.o. szefa Wydziału Wywiadowczego

¹ A. Woźny, *Wyjaśnione losy Referatu Archiwalnego Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego w 1939 roku*, „Prace Komisji Historii Wojen i Wojskowości PAU” 2009, t. V, s. 101–118; *idem*, *Łużyce w planie dywersji polskiego wywiadu wojskowego w latach 1931–1939. Operacyjne działania dywersyjne Ekspozytury nr 2 Oddziału II Sztabu Głównego na kierunku zachodnim*, Opole 2010, s. 264–290; *idem*, *Przejęcie akt Oddziału II SG WP przez Einsatzkommando 2/IV (SS/SD) w 1939 r.* [Dokumenty Referatu „Zachód” i Biura Szyfrów – 4 i 3]. *Zlekceważenie procedur bezpieczeństwa ochrony dokumentów* [w:] *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, t. V, red. T. Dubicki, Łomianki 2015, s. 7–37. Zob. też: J. Bańbor, *Poszukiwania archiwaliów polskich i sowieckich przez niemiecką służbę archiwów wojsk lądowych w pierwszym etapie wojny niemiecko-sowieckiej na kierunku głównego uderzenia Wehrmachtu (lipiec–grudzień 1941 r.)*, „Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego”, cz. I – 2011, nr 4, cz. II – 2012, nr 5; J. Daniluk, *Powstanie i działalność niemieckiej placówki archiwalnej wojsk lądowych w Gdańsku-Oliwie (1939–1945)*, „Dzieje Najnowsze” 2012, nr 2, s. 33–49.

² P. Cichoracki, D. Dąbrowski, *Wykaz akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego i jego ekspozytur z lat 1918–1939 przechowywanych w Wydziale IV Biura „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych* [w:] *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, t. IV, red. T. Dubicki, Łomianki 2014, s. 35–46; R. Spałek, *Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956*, Warszawa 2014, s. 53–58.

Ministerstwa Spraw Wojskowych, niebawem podporządkowanego Sztabowi Naczelnego Wodza. Tym samym reorganizacja i działania polskiego wywiadu znalazły się na krótko w jego rękach. Po odtworzeniu Oddziału II w Paryżu Nowińskiemu powierzono kierowanie wywiadem na kierunku niemieckim, stawiając go na czele Referatu „Zachód” Wydziału Wywiadowczego. Na tym stanowisku pozostał do marca 1940 r. W tym czasie, ze względu na rozmiary klęski wrześniowej i w konsekwencji utratę niepodległości, poszukiwano w Oddziale II winnych katastrofy. Działywały wówczas komisje do spraw zbadania przyczyn klęski wrześniowej, wystarczy wspomnieć Komisję dla Rejestracji Faktów i Zbierania Dokumentów Dotyczących Ostatnich Zdarzeń w Polsce (tzw. Komisja Rejestracyjna, Komisja Hallera). W takiej atmosferze narastały niesnaski wśród oficerów „dwójki”. Nowiński, który jeszcze na długo przed wrześniem 1939 r. odznaczał się impulsywnością i zapalczywością charakteru (za co niejednokrotnie był karany dyscyplinarnie), wspólnie z byłym kierownikiem polskiego wywiadu na kierunku sowieckim kpt. Jerzym Niezbrzyckim insynuował, że mjr Jan Żychoń – ważna i zarazem kontrowersyjna postać Oddziału II, przed wojną kierownik Ekspozytury nr 3 w Bydgoszczy, we Francji oddelegowany do wywiadu Admiralicji, a w latach 1941–1944 szef Wydziału Wywiadowczego „dwójki” – pracował na rzecz Niemiec i zdefraudował pieniądze. Zarzuty te były bezpodstawne i Nowiński w ramach sankcji został przeniesiony w marcu 1940 r. z centrali wywiadu do służby na stanowisku referenta wywiadu, a następnie szefa Oddziału II Dowództwa Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich. W Wielkiej Brytanii, po pobycie w obozie wojskowym i służbie w linii, oddelegowano go na stanowisko wykładowcy w Szkole Oficerów Wywiadowczych, co można uznać za odsunięcie na boczny tor od spraw Oddziału II. Tak samo należy interpretować przeniesienie go w połowie 1942 r. do Centrum Wyszkożenia Piechoty. Mimo to Nowiński nie ustawał w insynuowaniu Żychoniowi współpracy z wywiadem niemieckim, co ostatecznie doprowadziło do skazania go przez Sąd Morski w Londynie na trzy tygodnie, a wspomnianego wcześniej Niezbrzyckiego – na dwa tygodnie twierdzy. Do końca II wojny światowej pełnił służbę w Centrum Wyszkożenia Piechoty. W grudniu 1946 r. został zdemobilizowany³.

Już w styczniu 1947 r. Tadeusz Nowiński przybył do Polski i podjął – na krótko – służbę w Oddziale II Sztabu Generalnego ludowego Wojska Polskiego. Po przeniesieniu w stan spoczynku zeznawał w procesach politycznych, m.in. w głośnym procesie Adama Doboszyńskiego⁴. W maju 1949 r. został aresztowany i poddany „śledztwu”, w czasie którego był torturowany. Oskarżono go o działalność „na szkodę Narodu Polskiego i ZSRS” i skazano na karę 10 lat pozbawienia wolności⁵. Otrzymał ją w 1955 r., a został zrehabilitowany w 1957 r. Opublikował w prasie bardzo krytyczne artykuły (o cechach paszkwilu) poświęcone epizodom z historii Oddziału II i jego przygotowaniom do wojny, wpisujące się w propagandową nagonkę na tę służbę prowadzoną w latach pięćdziesiątych.

Motywy przyjazdu Tadeusza Nowińskiego do Polski Ludowej nie są znane. Z pewnością zdawał sobie sprawę z grożących mu konsekwencji, zwłaszcza że bardzo dobrze znał mechanizmy represji komunistycznych. Wystarczy wspomnieć, że pełnił służbę

³ T. Dubicki, A. Suchcitz, *Oficerowie wywiadu WP i PSZ w latach 1939–1945*, t. I, Warszawa 2009.

⁴ *Proces Adama Doboszyńskiego. Stenogram z rozprawy sądowej*, Warszawa 1949, s. 280–338.

⁵ T. Dubicki, A. Suchcitz, *Oficerowie wywiadu...*, s. 209.

Warszawa dn. 10 maja 1949 r.

Stempel nagłkowy

Nr

POSTANOWIENIE O ZATRZYMANIU

W związku z prowadzonym dochodzeniem, postanawiam tymczasowo zatrzymać podejrzanego

Nowińskiego Tadeusza s. Józefa
(podać nazwisko, imię i imię ojca)

zamieszkałego *w Warszawie ul. Bełveońska 46.32.45*
(podać dokładny adres)

ZATWIERDZAM

Oficer śledczy

(podpis Słafa, Urzędu)

Pieczęć okrągła urzędu

(podpis)

Powyzsze postanowienie okazano mi
dn. 10 maja 1949 r.

(podpis zatrzymanego)

Wzór Nr E-2a

477

Postanowienie o zatrzymaniu Tadeusza Nowińskiego, 10 V 1949 r.
AIPN, 0330/85, t. 1

Zdjęcie sygnalityczne Tadeusza Nowińskiego wykonane w MBP w Warszawie,
1950 r. AIPN, 0330/85, t. 7

REDAKCJA: Warszawa, ul. Krakowska 10, telefon 42-74, 42-75, 42-76, 42-77, 42-78, 42-79, 42-80, 42-81, 42-82, 42-83, 42-84, 42-85, 42-86, 42-87, 42-88, 42-89, 42-90, 42-91, 42-92, 42-93, 42-94, 42-95, 42-96, 42-97, 42-98, 42-99, 42-100.

ROK VI, Nr 172 (1876)

WARSZAWA, SOBOTA, 3 CZERWCA 1949 ROKU

CENA 3 ZŁ

„KOMPROMATY”

Opanowany przez agentów niemieckich sznacyjny II Oddział paraliżował zdolność obronną kraju

w przedłomnym okresie przedwrześniowym

Zeznanie mjr. Nowińskiego w procesie Doboszyńskiego

Cyż wstąpił do szeregu partyzanta Doboszyńskiego w celu...
...w celu...
...w celu...

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Prezydent Bierut objął protektorat nad „Tour de Pologne”

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Przerzoseni zwycięstwami ludu chińskiego Anglosasi uciekają się do dywersji

...w celu...
...w celu...
...w celu...

58-miu odznaczonych za odhodowanie linii frontowej

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Zaostrzające się sprzeczności imperialistyczne na Zachodzie

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Znamienne oświadczenie amerykańskiego podsekretarza Stanu

...w celu...
...w celu...
...w celu...

1 lipca podniesienie Sejmu

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Zespoły Szackowskiego i Ptaszyńskiego będą walczyć o propozycję „Życia”

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Wyzjazd delegacji polskiej na Kongres SFZZ

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Wizytacja w Warszawie

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Wizytacja w Warszawie

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Wizytacja w Warszawie

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Wizytacja w Warszawie

...w celu...
...w celu...
...w celu...

ADMINISTRACJA: Warszawa, Krakowska 10, telefon 42-74, 42-75, 42-76, 42-77, 42-78, 42-79, 42-80, 42-81, 42-82, 42-83, 42-84, 42-85, 42-86, 42-87, 42-88, 42-89, 42-90, 42-91, 42-92, 42-93, 42-94, 42-95, 42-96, 42-97, 42-98, 42-99, 42-100.

Nareszcie — Srednicowa!

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Wizytacja w Warszawie

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Wizytacja w Warszawie

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Wizytacja w Warszawie

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Wizytacja w Warszawie

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Wizytacja w Warszawie

...w celu...
...w celu...
...w celu...

Pierwsza strona „Życia Warszawy” z fragmentem artykułu na temat zeznań Tadeusza Nowińskiego złożonych podczas rozprawy sądowej Adama Doboszyńskiego, 25 VI 1949 r. Zbiory Biblioteki Narodowej

DOKUMENTY

w Związku Sowieckim w czasie Wielkiego Terroru. Nie posiadamy informacji o agenturalnej współpracy Nowińskiego z organami bezpieczeństwa ZSRS lub Polski Ludowej, co mogłoby tłumaczyć przybycie oficera wywiadu Wojska Polskiego i Polskich Sił Zbrojnych do totalitarnego państwa, gdzie dawni „dwójkarze” byli uważani za nieprzejdanych wrogów władzy komunistycznej. Być może kierowała nim żądza zemsty po skazaniu na karę twierdzy przez Sąd Morski i odsunięciu od służby w wywiadzie.

Charakterystyki oficerów i pracowników Oddziału II eksponują przede wszystkim ich ułomności, niedoskonałości i słabości charakteru. Zawierają też informacje o życiu prywatnym, stanie majątkowym, wykroczeniach dyscyplinarnych i zaangażowaniu w życie polityczne tych osób. Te informacje były cenną wiedzą dla komunistycznego aparatu terroru, prowadzącego działania przeciwko emigrantom wywodzącym się ze służb informacyjnych WP i PSZ. Jednocześnie Tadeusz Nowiński nakreślił czarny portret zbiorowy środowiska oficerów i pracowników Oddziału II Sztabu – niezmiernie krzywdzący, pomijający ich patriotyzm, niezaprzeczalne osiągnięcia oraz bezinteresowne poświęcenie w pracy wywiadu i kontrwywiadu przed II wojną światową i w czasie jej trwania. W opozycji do charakterystyk sporządzonych przez Nowińskiego stoi biografistyka zagadnienia, która poczyniła znaczące postępy w ostatnich latach, przynosząc wartościowe opracowania. Dostarczają one rzetelnych i wiarygodnych informacji o oficerach i pracownikach „dwójki”⁶.

* * *

Niniejsza edycja źródeł została przygotowana na podstawie materiałów przechowywanych w zasobie Instytutu Pamięci Narodowej, opatrzonych sygnaturą IPN BU 2602/1524. Podczas opracowywania tych dokumentów została uwspółcześniona pisownia i interpunkcja, a uzupełnienia fragmentów tekstu oraz rozwinięcia skrótów podano w nawiasach kwadratowych. Wszelkie wyróżnienia w tekstach oryginałów zapisano czcionką pogrubioną. Usunięto informacje o życiu intymnym osób opisanych w dokumentach.

⁶ *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza podczas II wojny światowej. Wybór dokumentów*, t. II, oprac. zbior., Warszawa 2005; T. Dubicki, A. Suchcitz, *Oficerowie wywiadu...*, t. I, Warszawa 2009, t. II, Warszawa 2011, t. III, Łomianki 2018, t. IV, Łomianki 2019; *eidem*, *Załącznik do sprawozdania z działalności Oddziału II Sztabu Głównego. Lista oficerów i urzędników Oddziału II. Oceny i kwalifikacje przydatności do służby w Oddziale II w chwili obecnej* [w:] *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, t. I, red. T. Dubicki, Łomianki 2010, s. 342–393.

TEKST ŹRÓDŁA

Nr 1

1950 czerwiec 1, Warszawa – Pismo przewodnie szefa Wydziału Personalnego Oddziału II Sztabu Generalnego gen. Leonarda Biełozierskiego do szefa Wydziału IV Oddziału II Sztabu Generalnego WP pplk. Adama Brandla do przesłanych materiałów: zestawienia personaliów oficerów Oddziału II Sztabu Głównego, konspektu opracowania na temat tajnej polskiej agentury w Rosji, notatki dotyczącej reemigracji byłych pracowników Oddziału II Sztabu Głównego i Sztabu NW oraz notatki o zadaniach polskiego wywiadu wobec ZSRS

Ścisłe tajne
Egz. nr 1

Wojsko Polskie
Oddział II Sztabu Gen[eralnego]
W[ojska] P[olskiego]
Nr W9/27/00954/50
1 czerwca 1950 r.

Do
Szefa Wydziału IV¹ Oddz[iału] II
Szt[abu] Gen[eralnego]
Ob[ywatela] pplk. Brandla²

Przesyłam w załączeniu fotokopię – personalia Oddziału II Szt[abu] Gen[eralnego], fotokopię konspektu – sprawa tajnej agentury wywiadu polskiego w Rosji, fotokopię konspektu – zadania wywiadowcze oraz notatkę z dnia 5 V 1947 r. według waszej kompetencji.

Zał. 4 na 14 ark.

Szef Wydziału Personalnego
Oddziału II Sztabu Gen[eralnego]
Biełozierski^{a3} – mjr

^a *W oryginale:* Biełozierski.

¹ Zadaniem wydziału było sporządzanie analiz dotyczących stanu zachodnich sił zbrojnych.

² Adam Brandel (ur. 1912), od czerwca 1947 do czerwca 1948 r. attaché wojskowy przy Poselstwie RP w Szwajcarii, następnie szef Wydziału IV Zarządu II Sztabu Generalnego; 1 XI 1950 r. rozpoczął studia w Akademii Sztabu Generalnego; w lutym 1951 r. przeniesiony do rezerwy, następnie pracownik przedsiębiorstwa turystycznego „Orbis”. W 1957 r. zbiegł do Stanów Zjednoczonych.

³ Leonard Biełozierski (ur. 1912), od marca 1946 r. oficer Głównego Zarządu Informacji WP, większość służby w latach czterdziestych i pięćdziesiątych spędził w dziale kadr, od 1 II 1950 r. szef Wydziału XI (później IX) Personalnego.

Odbito w 2 egz.

Egz. nr 1 – adresat

Egz. nr 2 – aa

Wyk. 41

Druk 16 – nr 818

dn[ia] 25 V [19]50 r.

Źródło: AIPN, 2602/1524, k. 207, mps.

Nr 2

Bdm – Zestawienie personaliów oficerów Oddziału II Sztabu Głównego

Personalia O[ddziału] II Szt[abu] Gł[ównego]

1) ppłk dypl. piech. Mayer Stefan¹ (obecnie płk – w Anglii). Niewątpliwie spec w dziedzinie wywiadu i pochodnych zagadnień. Umysł żywy, ale skłonny do doktrynerstwa. Oczytany. B[ardzo] pracowity. Olbrzymia pamięć. Człowiek o bardzo słabym charakterze. Chorobliwy egocentryk, ale przeprowadzić z nim można wszystko, o ile się własne czynności lub koncepcje upozoruje jego inicjatywą. Na emigracji pozostał nadal *spiritus movens* O[ddziału] II. Ponosi całkowitą winę za przestępstwa O[ddziału] II. Ostatnio bardzo nerwowo – choruje na serce.

2) ppłk dypl. Heinrich Wilhelm² (obecnie płk – w Anglii). Prymityw niebywały. Bardzo ciasny horyzont myślowy. Na sprawach wywiadowczych się nie zna. Typowy karierowicz i mafijnik legionowy. Lubi alkohol i użycie w najgorszym i najprymitywniejszym wydaniu. W czasie wojny był w USA na kursach.

3) kpt. piech. Niezbrzycki Jerzy Antoni³ (obecnie w Anglii – prawa ręka Pragiera i właściwy kierownik polskiej propagandy oraz doradca Raczkiewicza w sprawach rosyjskich). Bardzo inteligentny, bystry, zdolny i ocytany. Zagadnienie rosyjskie zna i rozumie. Na sprawach wywiadowczych zna się bardzo dobrze, z pewnymi brakami z dziedziny kontrwywiadu. Bardzo zarozumiały i pewny siebie. Nie lubi cudzych opinii. Gdy chce – ujmujący w obejściu. Charakter zupełnie wypaczony. Lubi żyć szeroko. Pieniądze – jako środek do celu. Na emigracji odegrał kilkakrotnie rolę prowokatora. Na ogół nie cieszy się w społeczeństwie emigracyjnym dobrą opinią. Żeni się z b[ylą] żoną rtm. Rozwadowskiego, o czym opowiada celowo jak najszerzej, nie zważając na niezbyt dodatnią opinię, jaką cieszy się jego narzeczona. Jego przyjaciółka,

¹ Stefan Mayer (1895–1981), ppłk dypl. piech.; od 1926 do 1930 r. szef Wydziału IIb (kontrwywiad), następnie do marca 1939 r. szef Wydziału Wywiadowczego Oddziału II Sztabu Głównego WP – bezpośredni zwierzchnik wydziałów IIa (wywiad) i IIb (kontrwywiad); do września 1939 r. doradca techniczny nowego szefa Wydziału Wywiadowczego ppłk. dypl. Wilhelma Heinricha; we wrześniu 1939 r. szef Biura Wywiadowczego II rzutu Oddziału II Sztabu NW. Później w Rumunii i we Francji, skierowany do Obozu Wyszkożenia w Vichy. W Wielkiej Brytanii do stycznia 1941 r. w Obozie Zbornym w Rothesay, następnie do 1945 r. komendant Szkoły Oficerów Wywiadowczych w Glasgow.

² Wilhelm Heinrich (1894–1956), płk dypl. piech.; od 1935 r. szef Wydziału IIa (wywiad), następnie od marca 1939 r. szef Wydziału Wywiadowczego Oddziału II Sztabu Głównego WP; we wrześniu 1939 r. zastępca szefa Biura Wywiadowczego II rzutu Oddziału II Sztabu NW; w latach 1940–1941 szef Wydziału Studiów i Szkolenia Spadochronowego Oddziału III Sztabu NW; w okresie 1941–1942 komendant Ośrodka Wyszkożenia Spadochronowego, w 1944 r. tymczasowy zastępca komendanta Szkoły Oficerów Wywiadowczych, następnie w Centrum Wyszkożenia Piechoty; w latach 1945–1946 przewodniczący Komisji Regulaminowej Piechoty.

³ Jerzy Niezbrzycki (1902–1968), od 1921 r. w Oddziale II Sztabu Generalnego/Głównego, m.in. kierownik placówki wywiadowczej w Kijowie, od 1930 r. w Referacie „Wschód” Wydziału IIa (wywiad)/Wydziału Wywiadowczego, jego kierownik w latach 1932–1939. Utrzymywał bliskie kontakty z władzami sanacyjnymi, w rezultacie po wrześniu 1939 r. nie otrzymał przydziału w Oddziale II Sztabu NW. W Wielkiej Brytanii wykładał od maja 1942 r. w Oficerskiej Szkole Wywiadowczej; w 1945 r. pracował w Ministerstwie Informacji i Dokumentacji. Publikował pod pseudonimami, najczęściej jako „Ryszard Wraga”, głównie o zagadnieniach sowietologicznych.

przedwojenna artystka Borowska, została zastrzelona w Warszawie w tajemniczych okolicznościach. Pierwsza żona z córką znajduje się w Kanadzie. Działalność jego robi wrażenie kierowanej.

4) kpt. art. Urjasz Jan^{a4} – zmarł w obozie niemieckim.

5) mjr dypl. sap. Michałowski Ludwik^{b5} (obecnie, po wyjściu z niewoli niemieckiej był w strefie okupacji brytyjskiej). Oficer fachowo wartościowy. Wywiadowczo przygotowany. Miał duże trudności na tle zachowania się jego żony. Bardzo rozgoryczony na O[ddział] II.

6) kpt. piech. Skrzypek Bolesław⁶ – zginął w Katyniu.

7) rtm. Rozwadowski Janusz⁷ (obecnie we Francji). Zna dobrze i lubi życie. Typ człowieka zachodniego. B[ardzo] dobrze wychowany. Ma swój niezależny i trafny sąd. Ożenił się na emigracji z b[yłą] żoną znanego przedwojennego aferzysty – Sułowskiego.

8) kpt. Eliaszewicz Bronisław⁸ (obecnie brak wiadomości). Był w roku 1940 w Rumunii). Oficer o skostniałym światopoglądzie i zasadach sprzed 1914 r. Fachowo – wywiadowczo – nie przedstawia wartości. Podobno [...].

9) kpt. pil. Butkiewicz Bohdan⁹ (obecnie, od roku 1940, w Rio de Janeiro). Fachowo – wywiadowczo – bez większej wartości – typ pracownika biurowego. Bardzo dokładny i pedantyczny. Egoista i snob.

10) rtm. Drzewiński Stanisław (obecnie – major i kwatermistrz brygady w dyw[izji] pancernej gen. Rudnickiego). Zdolny. Wywiadowczo przygotowany słabo. Bardzo lekkomyślny. Życie ujmuje ze strony przyjemnościowej.

11) Panie: Lassaud, Chojnacka, Kreczmar, Zadrożna oraz Zaleski (pozostali w 1939 r. w Polsce).

^a *W oryginalnej:* Uriasz.

^b *W oryginalnej:* Leon.

⁴ Jan Urjasz – oficer Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego WP.

⁵ Ludwik Michałowski (1900–1964), od 1933 r. w Oddziale II Sztabu Głównego WP, zastępca szefa Ekspozytury nr 1 w Wilnie, od 1934 do początku 1939 r. kierownik placówki wywiadowczej w Kijowie („G-27”), następnie kierownik placówki wywiadowczej w Pradze („C-6”); 17 IX 1939 r. wzięty do niewoli sowieckiej, zbiegł, w listopadzie 1939 r. schwytywany przez Niemców, od 1940 do stycznia 1945 r. osadzony w Oflagu II C Woldenberg; po oswobodzeniu w II Korpusie, kierownik Wydziału Specjalnego („S”) w Oddziale Informacyjnym Dowództwa II Korpusu. Pozostał w Wielkiej Brytanii.

⁶ Bolesław Skrzypek – oficer Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego WP.

⁷ Janusz Rozwadowski (1899–1956), w 1937 r. ukończył kurs radio-szyfrowy; od marca 1938 r. w Referacie „Wschód” Wydziału Wywiadowczego Oddziału II Sztabu Głównego WP; po ewakuacji do Rumunii dotarł do Francji, po jej klęsce w Ekspozyturze „F”, od sierpnia 1941 r. w Ekspozyturze „F-2”, następnie w Ekspozyturze „S”, od maja do września 1944 r. zastępca szefa Polskiej Misji Wojskowej w Gibraltarze. Po wojnie został we Francji.

⁸ Bronisław Eliaszewicz (1897–po 1970), kpt. art.; w Oddziale II Sztabu Głównego WP, m.in. oficer Ekspozytury nr 3 w Bydgoszczy, Szefostwa Wywiadu KOP, Referatu „Wschód” Wydziału Wywiadowczego; podczas II wojny światowej w placówce wywiadowczej w Bukareszcie („R”, „Tandara”), następnie w Stambule („Bałkany”). Współdziałał z wywiadem japońskim, zatrudniony w biurze attaché wojskowego w Bukareszcie; aresztowany przez Niemców w 1943 r., zwolniony w 1944 r., następnie przebywał w szpitalu pod ścisłym nadzorem; po wkroczeniu Armii Czerwonej do Rumunii aresztowany przez NKWD, skazany na pobyt w łagrach, powrócił do Polski w 1955 r.

⁹ Bohdan Butkiewicz (ur. 1897), kpt. pil.; oficer Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego WP, w 1939 r. w Samodzielnym Referacie „Rosja” Wydziału Studiów; po ewakuacji do Francji w kontrwywiadzie (Wydział IV) Oddziału II Sztabu NW; od 1940 r. w Rio de Janeiro.

12) Bączkowski – brat znawcy stosunków rosyjskich¹⁰ (był w 1939–[19]40 we Francji).

13) mjr dypl. kaw. Zakrzewski Jan¹¹ (obecnie – ppłk i szef O[ddziału] Wysz[k]olenia Cywilnego w korpusie gen. Maczka w Szkocji). Wywiadowczo wartościowy. Wykształcony, bystry i inteligentny. Dbą bardzo o swoją karierę. B[ardzo] zazdrosny. B[ardzo] czuły na sprawy pieniężne. Osobiście związany z Gano z okresu pracy w Stambule. W roku 1939 jeździł do Rosji jako inspektor mob[ilizacyjny] pod nazwiskiem Chołniewski. Żonaty z Turczynką. Dwoje dzieci. Ma folwarczek w Poznański[e]m.

14) kpt. piech. Waśkiewicz (w roku 1939 pozostał w Polsce). Wywiadowczo nieprzygotowany. Człowiek porządny. Bezbarwny.

15) mjr dypl. piech. Paprocki Stanisław¹² (obecnie – w Anglii, w wojsku). Niegdyś bardzo dobry oficer wywiadowczy. Obecnie, na tle grożącej ślepoty – bezwolne narzędzie w rękach O[ddziału] II. Ma kilka domów w Warszawie w okolicy placu Zbawiciela.

16) kpt. piech. Wysocki Tadeusz¹³ (obecnie – mjr dypl. w dywizji gen. Rudnickiego). Pod każdym względem cenny typ oficera. Wszechstronnie, fachowo wykształcony. Żonaty z Angielką.

17) kpt. bal[onów] Robak¹⁴ (obecnie za granicą) – wyszedł ze „szkoły” Żychonia¹⁵.

18) kpt. dypl. sap. Rutkowski Stanisław – zmarł na emigracji jako ppłk.

19) mjr piech. Zaremski Wincenty¹⁶ ps. „Brzewiński” (obecnie – ppłk i szef kontrwywiadu w Anglii). Zna bardzo dobrze i naukowo problem rosyjski. Solidny i poważny. Duże luki w wykszoleniu wywiadowczym. Lubi w tej dziedzinie uchodzić za specja. Bez namiętności. Na emigracji przy załatwianiu spraw osobistych wykazał w stosunku

---

¹⁰ Chodzi o Włodzimierza Bączkowskiego.

¹¹ Jan Zakrzewski (ur. 1897), w Oddziale II Sztabu Głównego WP, kierownik placówki wywiadowczej „Trzaska” w Turcji, oficer Referatu „Wschód”, kierownik placówki wywiadowczej w Bratysławie („F-3”); podczas II wojny światowej kierownik Ekspozytury „W” w Budapeszcie, skonfliktowany z szefem Wydziału Wywiadowczego mjr. Janem Żychoniem; następnie w I Korpusie w Szkocji, do 1948 r. szef wykszolenia cywilnego w tym korpusie. Pozostał w Wielkiej Brytanii.

¹² Być może Stanisław Paprocki (1899–1969), oficer w Referacie „Wschód” Wydziału Wywiadowczego Oddziału II Sztabu Głównego WP, kierownik placówki wywiadowczej w Bratysławie, kierownik Podreferatu Specjalnego Referatu „Wschód” (1939); podczas II wojny światowej oficer Ekspozytury „F” we Francji, następnie oficer łącznikowy z wywiadem brytyjskim. Pozostał w Wielkiej Brytanii.

¹³ Tadeusz Wysocki – oficer Oddziału II Sztabu Głównego WP; w 1939 r. zastępca kierownika placówki wywiadowczej w Bratysławie („F-3”, następnie „F-18”).

¹⁴ Józef Robak (1899–1963), kpt. lotnictwa; w Oddziale II Sztabu Głównego WP, w Ekspozyturze nr 3 w Bydgoszczy, kierownik jej posterunków oficerskich, w 1938 r. kierownik Podreferatu „Czechy” Referatu „Wschód”, w 1939 r. kierownik placówki wywiadowczej „LVG” w Sewluzs; podczas II wojny światowej w stanie nieczynnym. Pozostał w Wielkiej Brytanii.

¹⁵ Jan Żychoń (1902–1944), mjr; w latach 1924–1926 oficer do zleceń szefa w Oddziale II Sztabu Generalnego WP, w okresie 1926–1928 w Ekspozyturze nr 4 w Katowicach; w 1928 r. szef Oddziału Lądowego Komisarjatu RP w Wolnym Mieście Gdańsku, w latach 1930–1939 kierownik Ekspozytury nr 3 w Bydgoszczy; następnie w Rumunii i Francji, oddelegowany do pracy w Admiralicji francuskiej, w Wielkiej Brytanii w latach 1941–1944 szef Wydziału Wywiadowczego Oddziału II Sztabu NW. Poległ w bitwie pod Monte Cassino.

¹⁶ Wincenty Zaremski (1897–1966), mjr/ppłk piech.; w Samodzielnym Referacie „Rosja” Wydziału Studiów Oddziału II Sztabu Głównego WP, tuż przed wybuchem II wojny światowej skierowany na placówkę wywiadowczą w Moskwie; podczas wojny szef kontrwywiadu (Wydział IV) Oddziału II Sztabu NW we Francji, następnie szef Ekspozytury „F” we Francji (1940–1942), później kierownik Referatu „Rosja” Wydziału Ewidencji i Studiów, pod koniec 1945 r. szef kontrwywiadu (Oddział Wywiadu Obronnego). Pozostał w Wielkiej Brytanii.

do O[ddziału] II sporą dozę oportunistu i ugodowości, mając o tej instytucji jak najgorszą opinię. Pracował w roku 1940–[19]41 we Francji pod ps. „Tudor” – w ścisłej łączności z Anglikami. O[ddział] II trzyma go jakimis niedociągnięciami w sprawie kpt. Czerniawskiego¹⁷. Całkowicie obecnie związany z Anglikami, którzy go trzymają na stanowisku i umożliwili mu kupienie domu na p[ol]u d[niu] Anglii. Żonaty z osobą grubo od niego starszą.

20) mjr dypl. art. Minkiewicz Antoni¹⁸ (obecnie – ppłk w wojsku w Anglii) ps. „Majewski”. Bardzo wykształcony i zdolny. Wywiadowczo słaby. [...]. Stale bez pieniędzy. Zna biegle kilka języków obcych.

21) por. art. X – brak wiadomości. W roku 1939–[19]40 był we Francji w 2. Dyw[izji]. Oficer poważny i solidny. Wybitnie odważny. (Pracował b[ardzo] krótko).

22) mjr dypl. piech. Dmochowski (obecnie – ppłk w wojsku w Anglii). Tępy. Sumienny. Wywiadowczo prymitywny i niebezpieczny w swych ocenach.

23) mjr pil. obs[erwator] s[łużby] s[tałej] Ratomski Stanisław (obecnie w Anglii – chce wracać do Polski). W pracy wywiadowczej w terenie bez wartości ze względu na przesadną ostrożność. Oficer wykształcony. Bardzo sumienny. Trzeźwy sąd. Do przesady oszczędny. [...].

24) mjr dypl. kaw. Protassowicki Rafał¹⁹ (obecnie w Anglii) ps. „Wolski Władysław”. Doskonały obserwator. Bardzo zdolny oficer. Wojskowo wykształcony. Problemy rosyjskie zna dobrze. Niesłychanie pracowity. Chytry. Nie znosi konkurencji w służbie. Intrygant [...] i awanturnik. Obecnie umysł niezupełnie zbalansowany. Rozżalony na stosunki emigracyjne. Ma place w Warszawie.

25) kpt. piech. Olszewski Gustaw (brak wiadomości po kampanii 1939 r.).

26) mjr dypl. piech. Słowikowski²⁰ (obecnie w Anglii). Oficer doświadczony. Bardzo energiczny. Oportunistą i ugodowcem. Używany przez O[ddział] II do prowokacyjnych wystąpień. Zrobił duże pieniądze na przemyśle. Toleruje skandaliczne zachowanie się żony.

¹⁷ Roman Czerniawski (1910–1985), w latach 1940–1941 kierownik placówki wywiadowczej w Paryżu „Interalliee” (INT); aresztowany przez Niemców, podjął fikcyjną współpracę z Abwehrą, dezinformując ją o miejscu lądowania aliantów w Europie.

¹⁸ Antoni Minkiewicz (1900–1984), od 1927 r. w Oddziale II Sztabu Generalnego/Głównego WP, w Ekspozyturze nr 1 w Wilnie, następnie w linii i oddelegowany na kurs do Wyższej Szkoły Wojennej; od 1937 do stycznia 1939 r. kierownik placówki wywiadowczej w Kijowie, następnie w Moskwie („E-16”); podczas II wojny światowej poza Oddziałem II.

¹⁹ Rafał Protassowicki (1894–1957), od lutego 1923 do września 1924 r. po raz pierwszy w Oddziale II Sztabu Generalnego WP, następnie w linii; od lutego 1935 r. ponownie w wywiadzie, od tego samego roku do września 1939 r. kierownik placówki wywiadowczej w Mińsku („L-16”), poinformował centralę o tajnym załączniku do paktu Ribbentrop–Mołotow; we wrześniu 1939 r. internowany przez Sowieców, po uwolnieniu przedostał się do Francji, a później Wielkiej Brytanii, gdzie pełnił służbę w linii, następnie przeniesiony do Samodzielnej Stacji Zbiernej Oficerów w Rothesay; od stycznia 1942 do stycznia 1944 r. w stanie nieczynnym, następnie uczestnik kursów informacyjnych w Centrum Wyszkożenia Piechoty i Centrum Wyszkożenia Broni Pancerniej, wykładowca Wyższej Szkoły Wojennej. Pozostał w Wielkiej Brytanii.

²⁰ Być może Mieczysław Zygfryd Słowikowski (1896–1989), mjr/ppłk dypl. piech.; oficer Referatu „Wschód” Wydziału Wywiadowczego Oddziału II Sztabu Głównego WP, kierownik placówki wywiadowczej w Kijowie, aresztowany przez Sowieców w 1939 r.; w 1940 r. w Referacie „Wschód” Wydziału III Studiów Oddziału II Sztabu NW, w latach 1941–1944 kierownik placówki wywiadowczej „Afryka” w Algierze, która odegrała znaczną rolę w planowaniu desantu aliantów w Afryce Północnej. Pozostał w Wielkiej Brytanii.

27) mjr geogr[af] Kraczkiewicz Jan (obecnie we Francji). Oficer wykształcony i doświadczony. Pracował we Francji w Résistance jako szef szt[abu] płk. Zdrojewskiego. Zwykle wpada w stosunkach z kobietami.

28) rtm. Prosiński Mikołaj (brak wiadomości. W roku 1940 był w 2. Dyw[izji] we Francji). Do służby wywiadowczej absolutnie się nie nadaje. Typ prymitywny.

29) mjr dypl. art. Kamiński Jerzy (obecnie – ppłk w wojsku w Anglii). Oficer fachowo wykształcony. Charakter całkowicie niezrównoważony, szczególnie pod wpływem alkoholu. Oportunistą. Kobięciarz. Osobisty przyjaciel i protegowany Gano.

30) mjr dypl. piech. Kurnatowski Maksymilian – zmarł na terenie ZSRR, ps. „Żukowski Piotr”.

31) kpt. piech. Rzecki (brak wiadomości). Usunięty z O[ddziału] II, z wywiadu, ze względu na całkowitą nieprzydatność.

32) u[rzędnik] c[ywilny] Rombejko Stanisław²¹ (obecnie – kpt. w O[ddziale] II w Anglii). B[ardzo] energiczny, ruchliwy i sprężysty. Specjalizowany w zagadnieniach technicznych. Zna świetnie język rosyjski. Żonaty z Francuzką.

33) kpt. piech. Zaleski Wiktor²² (był w czasie wojny w Stambule w konsulacie). Stary, rutynowany pracownik O[ddziału] II. Egoista i zarozumialec. Intelktualnie nie ciekawego. Związany personalnie z Mayerem jakimiś sprawami finansowymi.

34) kpt. piech. Stpiczyński Aleksander²³ (obecnie – mjr w Anglii). Bardzo ruchliwy, śmiały i bezczelny. W pracy konspiracyjnej niebezpieczny ze względu na niesłychaną lekkomyślność. [...] i kobięciarz w najgorszym stylu. Używany przez O[ddział] II do różnych ciemnych spraw. W czasie wojny był w AK.

35) mjr dypl. piech. Michniewicz Władysław²⁴ (obecnie – ppłk w Anglii). Oficer doświadczony i fachowo przygotowany. Bardzo łasy na pieniądze. Wygodny. Do przesydy ostrożny w pracy w terenie.

²¹ Stanisław Rombejko (ur. 1902), por./kpt. rez. piech.; w Oddziale II Sztabu Głównego WP, w 1937 r. kierownik placówki wywiadowczej w Moskwie („Rombejko”), następnie w Ekspozyturze nr 1 w Wilnie; podczas II wojny światowej współorganizował Ekspozyturę „F” we Francji, następnie zastępca szefa placówki wywiadowczej „Afryka” (1941–1942). Pozostał we Francji.

²² Być może Waław Zalewski (1899–1955), kpt./mjr; w Oddziale II Sztabu Głównego WP, oficer Ekspozytury nr 1 w Wilnie i Referatu „Wschód” Wydziału Wywiadowczego, kierownik placówki wywiadowczej w Tyflisie („A-14”), Kijowie i Ankarze („Gazi”); podczas II wojny światowej kierownik placówek wywiadowczych w Stambule i Jerozolimie. Brał udział w przygotowaniu i uprowadzeniu Samsona Mikicińskiego.

²³ Aleksander Stpiczyński (1898–1987), od 1934 r. w Oddziale II Sztabu Głównego WP, oficer Ekspozytury nr 1 w Wilnie, od tego roku do 1938 r. kierownik placówki wywiadowczej w Kijowie („F-8”), oficer Referatu „Wschód”, w 1939 r. kierownik placówki wywiadowczej w Bratysławie („F-3”); podczas II wojny światowej delegowany do Komendy Głównej ZWZ w Angers, w KG ZWZ w Warszawie przydzielony do Wydziału Wywiadowczego Oddziału II, zorganizował sieć wywiadowczą „Wschód”, następnie Referat Wschodni „WW-72” – jego kierownik do 1942 r., później w komórce przerzutowo-wywiadowczej „666”; w lutym 1943 r. aresztowany przez Niemców; po ucieczce przedostał się do Wielkiej Brytanii, po przeszkoleniu na kursie cichociemnych we wrześniu 1944 r. zrzucony do kraju, w listopadzie 1944 r. oddelegowany do Oddziału II KG AK, w grudniu 1944 r. aresztowany przez Niemców, do końca wojny więziony w obozach koncentracyjnych. Po wojnie osiedlił się w Ekwadorze, reemigrował w 1972 r.

²⁴ Władysław Michniewicz (1901–1995), od 1919 r. w Oddziale II Naczelnego Dowództwa WP, w placówce wywiadowczej w Płoskirowie, następnie w centrali wywiadu, od 1921 r. w placówce wywiadowczej w Rewlu, w 1922 r. przeniesiony do placówki wywiadowczej w Moskwie (tam do czerwca 1923 r.), odwołany do centrali, następnie od 1923 r. w linii, od 1931 r. ponownie w wywiadzie, do 1936 r. kierownik placówki w Kijowie („Kh”), następnie w linii, od marca 1938 r. znowu w wywiadzie, kierownik placówki w Morawskiej Ostrawie („M-17”), od października 1938 r. w Bratysławie („F-3”); 1 IX 1939 r.

- 36) por. art. „Ran” (brak wiadomości). Osoba wyjątkowo bezbarwna.
- 37) mjr dypl. piech. Stawiński²⁵ (brak wiadomości). Awanturnik i [...]. Do żadnej roboty się nie nadaje. (Protegowany Mayera).
- 38) u[rzędnik] c[ywilny] Teychman Stefan (w roku 1940 był we Włoszech). Bardzo dobry fachowiec wywiadowczy. Problem rosyjski zna bardzo dobrze. Bystry sąd. Bardzo zdolny, ruchliwy i śmiały. Ujmujący w obejściu.
- 39) kpt. tab[orów] Telatycki Mikołaj²⁶ (odszedł w Teheranie w roku 1940 na służbę Anglików). Przez życie idzie przebojem. Bez specjalnych zahamowań na tle przynależności narodowej. Bardzo energiczny i ambitny. Talent lingwistyczny.
- 40) red. Laskowski Janusz (obecnie w Anglii). Bardzo zdolny i inteligentny. Bardzo sympatyczny. [...] zagrożony suchotami. Stale bez pieniędzy. Związany z Niezbrzyckim i O[ddziałem] II, do których ma stosunek krytyczny.
- 41) ppłk dypl. sap. Pawłowicz Czesław²⁷ – zmarł w Harbinie.
- 42) Popławski Włodzimierz (obecnie w Anglii lub Paryżu). Bardzo inteligentny, wścibski, ruchliwy i giętki. Wielkie zdolności w dziedzinie nawiązywania kontaktów. Szczególnie nadaje się do roboty kontrwywiadowczej. Zrobi b[ardzo] wiele dla pieniędzy (ale nie wszystko). Ma duże kontakty wśród Czechów. Związany z Niezbrzyckim i polskim, a może i angielskim, k[ontr]w[ywiadem]. Żonaty z Rosjanką – b[yla] tancerką.
- 43) mjr piech. Szaliński Stanisław²⁸ (obecnie – ppłk w wojsku w Anglii). Typ sumiennego i ograniczonego referenta w dziale kontrwywiadu. Typowy oportunistą i karierowicz. Antytalent w podejściu do ludzi, a w szczególności do podwładnych. Na emigracji trzymał się oficjalnie z dala od O[ddziału] II.
- 44) kpt. art. Maresch Stefan²⁹ (obecnie – mjr na B[liskim] Wschodzie). Bardzo lotny i inteligentny człowiek o dużych zdolnościach aktorskich. Całkowicie amoralny. Był przytrzymany podczas wojny za handel opium.
- 45) kpt. tab[orów] Jarzębowski Władysław (obecnie – mjr w wojsku w Anglii). Posiada pewną praktykę w robocie kontrwywiadowczej. Rutynista bez polotu. Ogra-

---

internowany przez Niemców, po uwolnieniu przybył do kraju, następnie przedostał się do Francji; od stycznia 1941 r. szef Oddziału II Samodzielnej Brygady Karpackiej, od listopada 1942 r. w Oddziale II Armii Polskiej na Wschodzie, od stycznia 1944 r. szef Oddziału Informacyjnego II Korpusu, uczestnik bitwy o Monte Cassino, następnie w linii. Po wojnie osiedlił się w Argentynie.

²⁵ Być może Jerzy Stawiński – oficer Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego WP; od listopada 1932 do października 1935 r. kierownik placówki wywiadowczej w Harbinie („Hamlet”).

²⁶ Mikołaj Telatycki (ur. 1894), kpt. piech.; w Oddziale II Sztabu Głównego WP, w latach 1936–1939 kierownik placówki wywiadowczej w Teheranie („Hamal”), od września 1940 r. działał w ścisłym porozumieniu z wywiadem brytyjskim. Po wojnie na emigracji w Rodezji Południowej.

²⁷ Czesław Pawłowicz (1892–1942), ppłk dypl. sap.; w latach 1924–1929 referent Samodzielnego Referatu „Rosja” Wydziału Studiów Oddziału II Sztabu Generalnego/Głównego WP, od lutego do września 1929 r. szef Wydziału II Ewidencyjnego Oddziału II Sztabu Głównego, następnie dowódca 1. pułku saperów i V batalionu saperów, od stycznia 1937 do grudnia 1938 r. kierownik placówki wywiadowczej w Harbinie („Mandaryn”); podczas II wojny światowej m.in. szef Ekspozytury w Szanghaju („Wudal”).

²⁸ Stanisław Szaliński (1896–1951), ppłk piech.; w 1925 r. w Wydziale IIb (kontrwywiad)/Wydziale Kontrwywiadowczym Oddziału II Sztabu Głównego WP, od stycznia 1930 do 1939 r. kierownik Wydziału IIb; po kampanii wrześniowej 1939 r. w Rumunii, następnie we Francji i w Wielkiej Brytanii, w latach 1940–1945 w Centrum Wyszkożenia Piechoty w Szkocii.

²⁹ Stefan Maresch (1898–1980), kpt./mjr art./administracji; od sierpnia 1926 r. w Oddziale II Sztabu Generalnego/Głównego WP, kierownik Referatu Kontrwywiadu Wydziału IIb; podczas II wojny światowej szef Ekspozytury w Jugosławii („J”), od 1942 r. kierownik placówki wywiadowczej w Teheranie.

niczony snob. Ożenił się z przyjaciółką angielskiego brygadiera. Ma z nią 2 dzieci. Z poprzedniego – 3.

46) u[rzędnik] c[ywilny] Łęcki Waclaw³⁰ (obecnie w Anglii). Bardzo wykształcony. Duża rutyna i umiejętności w dziedzinie studium spraw kontrwyw[iadowczych]. Stale bez pieniędzy.

47) u[rzędnik] c[ywilny] Szwedyc (po wojnie 1939 r. miał być w Kownie, gdzie pracował u polskiego attaché wojskowego pod nazwiskiem „Sikorski”). Niesłuchanie ruchliwy i sprytny oraz zaradny. Rzadko spotykany typ sympatycznego kombinatora wyzyskiwanego przez kpt. Marescha.

48) mjr piech. Rybicki Edward – zginął w roku 1939 w obronie Warszawy.

49) rtm. Kruszewski Stanisław (brak wiadomości, prawdopodobnie zginął lub zmarł na terytorium ZSRR).

50) kpt. Wierzbicki³¹ (obecnie na Wschodzie lub w Anglii). Bardzo poważny i sumienny pracownik biurowy. Nielubiany przez podwładnych.

51) kpt. piech. Brodziński Tadeusz³² (obecnie w Anglii). Wszechstronnie uzdolniony. Bardzo dobry technik kontrwywiadowczy. Energiczny i lotny. Niesłuchanie lekkomyślny. Obecnie człowiek zdemoralizowany.

52) kpt. pil. Dziewulski Władysław (obecnie w wojsku w Anglii). Zna robotę kontrwyw[iadowczą] teoretycznie i praktycznie. Karierowicz i oportunistą.

53) por. bal[onów] Zieliński Waclaw (obecnie – mjr w wojsku w Anglii). Typ niepoważnego Pinkertona. Szwagier Szalińskiego.

54) mjr piech. Michnowski (brak wiadomości – podobno zmarł).

55) kpt. piech. Piorunowski³³ (brak wiadomości).

56) kpt. piech. Charewicz³⁴ (obecnie w wojsku w Anglii). Najgorszy typ mafijnika sanacyjnego. Sprzeda wszystko i każdego.

57) kpt. art. Hergessell³⁵ (obecnie – mjr w wojsku w Anglii). Wysoce wykształcony oficer. Wielki spec w dziale narodowościowym. Zna dobrze robotę kontrwyw[iadowczą]. Jako człowiek – obrzydliwa kreatura typu wielostronnego agenta.

³⁰ Waclaw Łęcki – pracownik Wydziału IIb (kontrwywiad) Oddziału II Sztabu Głównego WP.

³¹ Franciszek Wierzbicki (ur. 1899), kpt./mjr piech.; w kontrwywiadzie Oddziału II Sztabu Głównego WP, w Samodzielnym Referacie Informacyjnym Dowództwa Okręgu Korpusu nr I Warszawa; podczas II wojny światowej w kontrwywiadzie Ekspozytury „R” w Bukareszcie oraz kierownik Referatu Kontrwywiadowczego Wydziału Wywiadowczego wojskowej Bazy Łączności Zagranicznej z Krajem, następnie w placówkach wywiadowczych w Jugosławii, Kairze, Tel Awiwie i ponownie w Kairze (szef placówki „Eswu” marzec–wrzesień 1945 r.).

³² Tadeusz Brodziński (ur. 1898), od grudnia 1931 r. w kontrwywiadzie Oddziału II Sztabu Głównego WP, SRI DOK nr I Warszawa, tam w 1934 r. kierownik placówki kontrwywiadowczej „Warszawa”, od maja 1935 r. kierownik Referatu Kontrwywiadowczego SRI DOK nr I; w grudniu 1939 r. objął kierownictwo placówki Oddziału II w koszarach Bessieres w Paryżu, po ewakuacji do Wielkiej Brytanii kierował placówką Oddziału II w komendzie obozu w Crawford (Szkojca). Pozostał w Wielkiej Brytanii.

³³ Być może Alfons Piorunowski – oficer kontrwywiadu Oddziału II Sztabu Głównego WP, w 1939 r. kierownik SRI DOK nr III Grodno.

³⁴ Być może Zdzisław Charewicz – oficer kontrwywiadu Oddziału II Sztabu Głównego WP, w latach trzydziestych kierownik SRI DOK nr VI Lwów.

³⁵ Alfred Hergessel (1900–1961), kpt./mjr art.; w Oddziale II Sztabu Głównego WP specjalista w zakresie zagadnień narodowościowych, przed 1939 r. w Wydziale IIb (kontrwywiad) Oddziału II Sztabu Głównego WP; podczas II wojny światowej w kontrwywiadzie Oddziału II Sztabu NW, w 1944 r. w Szkole Oficerów Wywiadowczych.

58) rtm. Turkowski (obecnie – mjr w wojsku w Anglii). Typowy wyrobnik biurowy. Tępy i bez polotu.

59) kpt. art. Bratkowski³⁶ (obecnie – mjr w Anglii)^c. Bardzo słaby jako oficer k[ontr]w[ywiadu]. Szwagier Gano – żyje tylko jego protekcją.

60) kpt. piech. Nowak (brak wiadomości). Bardzo dobry oficer k[ontr]w[ywiadu]. Usunięty w roku 1945 z k[ontr]w[ywiadu] przez Mayera.

61) mjr piech. Berstling³⁷ (obecnie na B[łiskim] Wschodzie). Nie umiał nastawić i zorganizować roboty na swoim bardzo, pod względem penetracji wywiadu, ciekawym terenie.

62) mjr piech. Complak (obecnie – ppłk w dyw[izji] gen. Rudnickiego). Pracował solidnie przy organizowaniu ochrony Szt[abu] Gł[ównego].

63) mjr art. Kuśmierk – podobno zginął.

64) ppłk dypl. piech. Langer Gwido³⁸ (obecnie we Francji lub Anglii). W dziale jego służby właściwie był tylko jej firmantem. Podczas wojny pracował ze swoim personelem i aparatem technicznym (maszyna do szyfrowania) z Francuzami i Anglikami.

65) mjr piech. Gurb ski Jan³⁹ (obecnie we Francji, był w Szwajcarii). Człowiek niegłupi, ale jeszcze większy spryciarz – idący przez życie protekcją. Typowy produkt sanacyjnej epoki.

66) ppłk dypl. piech. Skinder Tadeusz⁴⁰ (obecnie – płk w wojsku w Anglii). Niegdyś człowiek wartościowy. Dziś kompletna szmata, bez charakteru. Nałogowy [...].

^c *Dopisano odręcznie.*

³⁶ Edward Bratkowski (ur. 1896), kpt./mjr art.; jeden z pierwszych oficerów kontrwywiadu II RP, kierownik kontrwywiadu w 1919 r. – Wydziału V Defensywy Oddziału II Naczelnego Dowództwa WP; przed wybuchem II wojny światowej kierownik kontrwywiadu w SRI DOK nr VI Lwów, następnie m.in. oficer bezpieczeństwa Hotelu Rubens w Wielkiej Brytanii, oficer Ekspozytury „P” w Lizbonie, kierownik placówki wywiadowczej w Madrycie („Wołowski”). Szwagier płk. Stanisława Gano.

³⁷ Franciszek Berstling (1893–1963), od marca 1921 r. w kontrwywiadzie Oddziału II Sztabu Generalnego WP, w Dowództwie Okręgu Generalnego Lublin i DOK nr VI Lwów, od 1924 r. w Korpusie Ochrony Pogranicza, od 1927 r. ponownie w kontrwywiadzie, m.in. od kwietnia 1934 do września 1939 r. kierownik SRI DOK nr X w Przemyślu; od lipca 1941 do grudnia 1942 r. kierownik Oddziału II Ośrodka Zapasowego Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich w Palestynie, następnie przeniesiony w stan nieczynny; od 1944 r. komendant Placu w Port Said, później w szpitalnictwie wojskowym. Pozostał w Wielkiej Brytanii.

³⁸ Gwido Langer (1894–1948), ppłk dypl.; od września 1929 r. kierownik Referatu Radiowywiadu, od 1932 r. kierownik Samodzielnego Referatu, od 1935 r. kierownik Biura Szyfrów Oddziału II Sztabu Głównego WP. Jego zespół złamał kod niemieckiej maszyny szyfrującej „Enigma”. Po kampanii wrześniowej 1939 r. przez Rumunię dotarł do Francji, od października kierował Zespołem „Z” w P.C. „Bruno”; po klęsce Francji początkowo w Algierii, następnie kierownik Ekspozytury „300” w nieokupowanej części Francji (Awinion); w marcu 1943 r. aresztowany w drodze do Wielkiej Brytanii podczas przekraczania granicy hiszpańskiej; do maja 1945 r. w niewoli niemieckiej.

³⁹ Jan Gurb ski (1897–1996), płk piech.; od 1931 r. w Wydziale Wywiadowczym Oddziału II Sztabu Głównego WP; do października 1936 r. zastępca szefa wywiadu KOP, następnie do września 1939 r. jego szef; do grudnia 1939 r. w Ekspozyturze „R” w Rumunii, we Francji odmówił dalszej służby w Oddziale II Sztabu NW; w kampanii francuskiej w 2. Dywizji Strzelców Piesznych, internowany w Szwajcarii.

⁴⁰ Tadeusz Skinder (1897–1952), płk dypl. piech.; w latach 1932–1937 szef wywiadu KOP, w okresie 1938–1939 zastępca szefa i szef Wydziału IIa (wywiad) Oddziału II Sztabu Głównego WP; we wrześniu 1939 r. szef Wydziału Wywiadowczego i zastępca szefa Oddziału II (I rzutu) Sztabu NW; do czerwca 1940 r. kierownik Ekspozytury „R” w Bukareszcie, następnie na Bliskim Wschodzie; od 1942 r. dowódca III karpackiego batalionu ckm, w 1943 r. zastępca dowódcy II Brygady Strzelców Karpackich; od 1943 do 1945 r. zastępca szefa Oddziału II Informacyjno-Wywiadowczego Sztabu NW.

67) kmdr ppor. Piotrowski Edmund⁴¹ (obecnie – ppłk w wojsku w Anglii). Dokładny i sumienny pracownik. Zawdzięcza wszystko p. Halinie Omiecińskiej, której długie lata był przyjacielem.

69)^d u[rzędnik] c[ywilny] Omiecińska Halina (obecnie w Anglii). Sprytna i obrotna. Kierowana na emigracji przez Mayera. Miała stosunki i wpływy ogromne. Zna z tytułu tego i służby w Sztapie NW wiele najważniejszych tajemnic emigracji. Utrzymywała bliższe stosunki z: Klimeckim, ppłk. Protasewiczem^e i Pomianem „Dowmuntem”^f. Podsuwano ją gen. Sosnkowskiemu. Nosi się z zamiarem wyjazdu do USA.

70) mjr dypl. piech. Bieńkowski Józef⁴² (obecnie na B[liskim] Wschodzie). B[ardzo] dobrze przygotowany ewidencyjnie i wywiadowczo w sprawach rosyjskich. Obecnie ciężko chory na płuca. Z O[ddziałem] II – szczególnie z Gano – w złych stosunkach. Żona w Anglii. Kuzynka – Bernakiewiczowa pracuje w sklepie Orbisu w Edynburgu.

71) mjr piech. Kozak (brak wiadomości). Typ pracownika biurowego. Specjalizował się w sprawach k[ontr]w[ywiadu] granicznego. Bardzo pracowity.

72) kpt. piech. Olechnowicz Stanisław⁴³ (zdaje się, że jest w Polsce). Zaufany ppłk. Skindera. Oficer nie bez zdolności. Znany [...] i awanturnik. Przed wojną usunięty z O[ddziału] II. Pracował ze Skinderem podczas wojny.

73) kpt. piech. Friesendorff (obecnie – mjr w Anglii). Większy spryciarz niż spec.

74) kpt. art. Woroniec Mikołaj⁴⁴ (obecnie – mjr w wojsku w Anglii). Bardzo zdolny i inteligentny. Szeroki i głęboki pogląd na sprawy rosyjskie. Pomysłowy. Typ wiecznego studenta sprzed 1914. Całkowicie pod wpływem żony.

75) u[rzędnik] c[ywilny] Laskowski Stanisław (brak wiadomości). Doskonale znawca spraw k[ontr]w[ywiadu] na odcinku rosyjskim. Pamięć fenomenalna.

76) kpt. piech. Laurentowski (obecnie – mjr w wojsku w Anglii). Dobry pracownik. Zna dobrze sprawy wywiadu i k[ontr]w[ywiadu] na niezbyt wysokim szczeblu. B[ardzo] krytycznie ustosunkowany do O[ddziału] II i jego pracy w czasie wojny. Wyszedł na własną prośbę z O[ddziału] VI Szt[abu] N[aczelnego] W[odza]. Brak woli i strach utrzymuje go na emigracji. Pracuje w k[ontr]w[ywiadzie] w Edynburgu.

77) rtm. de Latour Stanisław (obecnie w Anglii – ma wrócić do Polski). Na emigracji podejrzany o kontakty z obcym wywiadem, lecz stale przez kogoś protegowany. [...]

^d W oryginalne błęd w numeracji – brak numeru 68.

^e W oryginalne: Protasewiczem.

^f W oryginalne: Pomianem-Dowmuntem.

⁴¹ Edmund Piotrowski (1895–1970), ppłk piech./kmdr ppor.; od 1933 r. w Oddziale II Sztapu Głównego WP, od 1935 do września 1939 r. kierownik Ekspozytury nr 1 w Wilnie; od stycznia 1940 r. we Francji, złożył przysięgę ZWZ, w KG ZWZ samodzielny referent personalny i ogólnoinformacyjny; od kwietnia 1941 r. w Oddziale VI (Specjalnym) Sztapu NW; od maja 1941 do lipca 1944 r. kierownik Bazy nr 3 w Sztokholmie („Anna”); w listopadzie 1944 r. przeniesiony do dyspozycji Marynarki Wojennej.

⁴² Józef Bieńkowski, mjr piech.; od 1933 do 1939 r. w Ekspozyturze nr 5 we Lwowie; po ewakuacji w Ekspozyturze „R” w Rumunii, kierownik Referatu Organizacyjnego, następnie Wywiadowczego, p.o. szef Ekspozytury (październik–listopad 1940 r.), następnie na Bliskim Wschodzie – kierownik Ekspozytury „T”, od lipca 1941 do lipca 1942 r. szef placówki wywiadowczej w Teheranie, po powrocie do Palestyny kierownik Ekspozytury „T” (do listopada 1943 r.).

⁴³ Być może Stanisław Olechnowicz (1904 – pomiędzy 1942 i 1944), kpt./mjr piech.; przed 1939 r. w wywiadzie KOP i Oddziale II Sztapu Głównego WP; podczas II wojny światowej w wywiadzie AK, więzień Pawiaka, zginął pomiędzy 1942 i 1944 r.

⁴⁴ Mikołaj Woroniec (1899–1949), kpt./mjr art.; przed 1939 r. w wywiadzie KOP, specjalista od zagadnień rosyjskich; w 1944 r. wykładowca w Szkole Oficerów Wywiadowczych.

i awanturnik. Miał jakąś sprawę w Dow[ództwie] Korpusu Maczka, na skutek czego miał się zgłosić do powrotu do kraju.

78) kpt. br[oni] panc[ernej] Kuszelewski⁴⁵ (popenił samobójstwo w roku 1939).

79) kpt. Worono (brak wiadomości). Miał opinię bardzo dobrego oficera wywiadu.

80) rtm. Billewicz Jan⁴⁶ (obecnie – mjr w wojsku w Paryżu). Bardzo zdolny i dobry pracownik terenowy. Wybitnie nieszczerzy nawet w stosunku do najbliższych. Dla interesu zrobi wszystko. Ma obecnie duże pieniądze zrobione na przemycie i kantach. Był w Moskwie przy mjr. Kobyłańskim pod ps. „Bohdanowicz”. Odegrał prowokacyjną rolę w sprawie: mjr dypl. Grudzień – mjr dypl. Talikowski – p[an] Dżamgarow.

81) kpt. piech. Grabowski Edward⁴⁷ (obecnie na B[liskim] Wschodzie lub w Anglii). Specjalista w dziedzinie k[ontr]w[ywiadu]. Przed wojną nawet w O[ddziale] II uważany za typ gangstera.

82) kpt. piech. Berezowski (brak wiadomości). Człowiek niezupełnie normalny.

83) kpt. piech. Juchniewicz (obecnie – mjr w wojsku w Anglii). Typ bardzo dokładnego i pracowitego pracownika biurowego.

84) kpt. piech. Kluger (obecnie – mjr w wojsku w Anglii). Specjalista w dziale technicznym. Na emigracji był szefem ochrony Sztabu N[aczelnego] W[odza]. Typ bezbarwny.

85) mjr piech. Lipiński („Kola”) – podobno zaginął. Cieszył się przed wojną b[ardzo] dobrą opinią jako kierownik pl[acówki] wyw[iadowczej] Sarny.

86) kpt. piech. Lipiński (zmarł na emigracji w Anglii). Był przed wojną kierownikiem pl[acówki] wyw[iadowczej] Łuniniec. Na emigracji pracował w O[ddziale] VI i w szkole Mayera. Znał wiele tajemnic z dziedziny pracy na kraj. Dokumenty jego znikły, pomimo protestów mjr. Laurentowskiego.

87) płk dypl. piech. Englicht Józef⁴⁸ (obecnie w wojsku w Anglii). Wysoce wykształcony oficer. Zupełnie niezyciowy. Bardzo słaby charakter. W zasadzie człowiek uczciwy, nie może się oderwać od mafii O[ddziału] II ze względu na jakieś niejasne historie z dziedziny prometejskiej. Jako I z[astęp]ca szefa O[ddziału] II nie był informowany o wielu sprawach wywiadowczych. Kupił sobie mieszkanie w Edynburgu.

---

⁴⁵ Jerzy Kuszelewski – oficer Oddziału II Sztabu Głównego WP, w 1939 r. w Ekspozyturze nr 1 w Wilnie.

⁴⁶ Jan Billewicz (ur. 1900), rtm./kpt./mjr kaw.; przed 1939 r. w wywiadzie i kontrwywiadzie Oddziału II Sztabu Głównego WP, kierownik placówki w Moskwie („Bohdanowicz”), oficer SRI DOK nr VI Lwów; podczas II wojny światowej kierownik placówki w Budapeszcie („W”), przechodził do Polski jako kurier, dwukrotnie aresztowany przez Sowieców; od 1941 r. oficer placówki w Stambule („Bey”), następnie w kontrwywiadzie w Wielkiej Brytanii, od 1944 r. kierownik Referatu Wschodniego Wydziału Wywiadowczego, kierownik Wywiadu Obronnego (kontrwywiadu) Polskiej Misji Wojskowej w Paryżu. Pozostał we Francji.

⁴⁷ Edward Grabowski (1901–1950), kpt. piech.; oficer Oddziału II Sztabu Głównego WP i KOP, specjalista w zakresie kontrwywiadu, do października 1939 r. oficer placówki wywiadowczej w Czerniowcach, oficer informacyjny 1. pułku piechoty BSK, następnie oficer kontrwywiadu w Palestynie. Pozostał w Wielkiej Brytanii.

⁴⁸ Józef Englicht (1891–1954), w latach 1926–1937 kierownik referatu, szef wydziału, I zastępca szefa Oddziału II Sztabu Generalnego/Głównego WP; we wrześniu 1939 r. szef II rzutu (krajowego) Oddziału II Sztabu NW; w latach 1943–1946 komendant Centrum Wyższych Studiów Wojskowych, następnie Wyższej Szkoły Wojennej. Po wojnie redaktor „Bellony” i jej stały współpracownik.

88) mjr dypl. piech. Demel Franciszek⁴⁹ (obecnie – płk w wojsku w Anglii). Zdolny wojskowy. Człowiek kanciasty, ordynarny i nieuprzejmy. Jeden z największych mafijników z otoczenia Sosnkowskiego. Bardzo ujemna rola w pracy O[ddziału] VI Szt[abu] N[aczelnego] W[odza]. [...] i kulturalny prymityw.

89) mjr dypl. piech. Przybylski – zmarł na emigracji jako ppłk.

90) mjr dypl. pil. Szczekowski Stanisław⁵⁰ (obecnie w Kanadzie. Opuścił wojsko w roku 1940). Wykształcony i rozumny oficer. Sprawy Rosji zna dobrze. Bardzo wygodny i dbający o swoje sprawy. Do działalności emigracji nastawiony [od] początku bardzo krytycznie. Żona popełniła w Kanadzie samobójstwo.

91) mjr dypl. piech. Bąkiewicz⁵¹ (obecnie – płk w wojsku w Anglii). W O[ddziale] II był uważany za bardzo dobrego znawcę spraw rosyjskich. Człowiek bardzo skryty i tajemniczy. Prawa ręka i zaufany Andersa.

92) ppłk dypl. Gedroyc⁵² (obecnie w wojsku w Anglii). Oficer wykształcony. B[ardzo] spokojny. Bez inicjatywy. Na emigracji odsunięty od pracy w O[ddziale] II.

93) mjr dypl. piech. Maleciński Stanisław⁵³ (obecnie we Francji). Jedyne w O[ddziale] II wybitny spec w dziale przedwojennego O[rdre] de B[ataille] rosyjskiego.

94) rtm. Rozen-Zawadzki Kazimierz (obecnie – ppłk i attaché wojskowy w Italii). Bardzo zdolny oficer. Specjalista w dziale broni panc[ernej]. Trafnie oceniał sytuację Polski na długo przed wojną. Miał z tego tytułu wielkie przykrości.

95) kpt. br[oni] panc[ernej] Stefanowicz Aleksander⁵⁴ (obecnie – ppłk i d[owód]ca pułku panc[ernego] w dyw[izji] gen. Rudnickiego). Doskonały oficer. Wysoce wykształcony. Specjalista w dziedzinie br[oni] panc[ernej]. Zna biegle kilka języków.

---

⁴⁹ Franciszek Demel (1896–1976), ppłk/płk dypl. piech.; w Oddziale II Sztabu Głównego WP, m.in. kierownik Samodzielnego Referatu „Rosja”, bliski współpracownik gen. Sosnkowskiego; podczas II wojny światowej szef Sztabu KG ZWZ w Paryżu, szef Wydziału Operacyjnego Oddziału VI Sztabu NW, w kwietniu 1943 r. przeniesiony w stan nieczynny, przywrócony do służby po śmierci gen. Sikorskiego, m.in. dowódca IV Wołyńskiej Brygady Piechoty. Po wojnie w Wielkiej Brytanii, działał w ramach współpracy z gen. Andersem z wywiadami amerykańskim i brytyjskim.

⁵⁰ Stanisław Szczekowski – oficer Oddziału II Sztabu Głównego WP, m.in. od 1936 do maja 1939 r. kierownik Samodzielnego Referatu „Rosja”; we wrześniu 1939 r. szef Oddziału II Armii Rezerwowej „Prusy”, 25 IX 1939 r. dostał się do niewoli sowieckiej, torturowany na Łubiance, odzyskał wolność na mocy porozumienia Sikorski–Majski; od sierpnia do września 1941 r. zastępca, potem do sierpnia 1942 r. szef Oddziału II PSZ w ZSRS, jednocześnie kierownik placówki wywiadowczej w Kujbyszewie („Sandomierz”), następnie szef Oddziału II Armii Polskiej na Wschodzie (do czerwca 1944 r.), od stycznia 1945 r. oficer do zleceń dowódcy II Korpusu gen. Andersa, jego bliski współpracownik; po wojnie jeden z szefów polskich organizacji wywiadowczych współdziałających z wywiadem brytyjskim, zaufany współpracownik gen. Andersa w zakresie wywiadu. Pozostał w Wielkiej Brytanii.

⁵¹ Wincenty Bąkiewicz (1897–1974), kierownik Samodzielnego Referatu „Rosja” Oddziału II Sztabu Głównego WP.

⁵² Być może Olgierd Giedroyc (1897–1979), od 1928 r. w Oddziale II Sztabu Głównego WP, do 1931 r. kierownik Ekspozytury nr 1 w Wilnie, następnie w linii i w KOP, od stycznia 1939 r. ponownie w Oddziale II, kierownik Samodzielnego Referatu „Rosja”; podczas II wojny światowej pełnił służbę w linii.

⁵³ Stanisław Maleciński (1894–1969), ppłk dypl. piech.; od 1937 r. w dyspozycji Działu Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych, od 10 III 1937 r. pomocnik attaché wojskowego w Moskwie, internowany w Moskwie (do 8 X 1939 r.); następnie przebywał w Paryżu, kierownik Referatu „W” Wydziału III Ewidencyjnego; po klęsce Francji pozostał na jej terytorium i pełnił odpowiedzialne funkcje w konspiracji.

⁵⁴ Aleksander Stefanowicz – oficer Oddziału II Sztabu Głównego WP, w latach trzydziestych zastępca attaché wojskowego w Lizbonie.

Bardzo dokładny i pedantyczny. Zimny – bez namiętności. [...]. Był w Hiszpanii jako pomocnik płk. dypl. Kędziora.

96) kpt. obs[erwator] Borowy (obecnie – brak wiadomości). Dział lotniczego studium Rosji prowadził dobrze. Zdolny. Bardzo żywy. Lubi dobre życie.

97) kpt. obs[erwator] Cumft⁵⁵ (brak wiadomości – w roku 1940 oddany przez O[ddział] II do dyspozycji sztabowi japońskiemu).

98) kpt. art. Jusiński⁵⁶ (obecnie – mjr w Anglii w wojsku). Specjalista w dziedzinie sprzętu rosyjskiego. Na emigracji rozszerzył zakres swych wiadomości specjalnych i na inne dziedziny. Obarczony liczną rodziną. Ma przystojną żonę, znacznie od niego młodszą.

99) kpt. art. Wojewódzki⁵⁷ (obecnie brak wiadomości. W roku 1940 oddany przez O[ddział] II do dyspozycji sztabowi japońskiemu).

100) rtm. Baliński Michał⁵⁸ (obecnie – mjr w wojsku w Anglii). Bardzo zdolny i inteligentny. Wykształcony wszechstronnie. Zna biegle kilka języków. Z usposobienia – snob. Bardzo czuły na wygodę osobiste i dobre życie. Anglia mu imponuje. Usposobienie tchórzliwe.

101) kpt. dypl. art. Borkowski⁵⁹ (?) (obecnie – we Francji lub Anglii). Oficer wykształcony i dobrze przygotowany w dziedzinie studium spraw rosyjskich. Jeździł latem 1939 r. na Krym i Kaukaz jako członek delegacji polskiej. (Zakup tytoniu).

102) mjr dypl. piech. Szczerbo-Rawicz⁶⁰ (obecnie d[owód]ca Brygady Spadochronowej). Bardzo dobry oficer. Silny charakter. Niezależne zdanie. Do O[ddziału] II na emigracji odnosił się krytycznie i zerwał z nim kontakty. Zdaje się, że pracował czas jakiś w O[ddziale] VI Szt[abu] N[aczelnego] W[odza].

⁵ *Woryginalne*: Cumpft.

⁵⁵ Olgierd Cumft (1906–1977), kpt./mjr obs.; od połowy lat trzydziestych oficer Samodzielnego Referatu „Rosja” Oddziału II Sztabu Głównego WP, specjalista w zakresie lotnictwa; podczas II wojny światowej oddany przez Oddział II Sztabu NW do dyspozycji sztabowi japońskiemu (1940–1941), następnie oficer dowództwa wojsk polskich w Afryce, od 1943 r. w Sztabie NW, oficer Lotniczego Wydziału Wywiadowczego przy Oddziale II Sztabu NW. Pozostał w Wielkiej Brytanii.

⁵⁶ Teofil Jusiński (1895–1982 lub 1983), ppłk art.; od 1932 r. w Samodzielnym Referacie „Rosja” Oddziału II Sztabu Głównego WP; w okresie 1934–1937 pracownik ambasady polskiej w Moskwie; podczas II wojny światowej w Oddziale II Sztabu NW – w Wydziale III Ewidencji i Studiów, następnie w Wydziale Ewidencji, w 1945 r. szef Wydziału Sytuacyjno-Wywiadowczego Oddziału Informacyjno-Wywiadowczego.

⁵⁷ Zygmunt Wojewódzki (ur. 1897), kpt. art.; od 1938 r. w Samodzielnym Referacie „Rosja” Oddziału II Sztabu Głównego WP; podczas II wojny światowej oddany przez Oddział II Sztabu NW do dyspozycji sztabowi japońskiemu (1940–1941), następnie w Armii Polskiej na Wschodzie.

⁵⁸ Michał Baliński (1897–1962), rtm./mjr kaw.; w okresie 1931–1936 oficer Referatu „Wschód” Wydziału Wywiadowczego Oddziału II Sztabu Głównego WP, od 1936 r. kierownik placówki wywiadowczej „Lecomte”, oficer łącznikowy z wywiadem francuskim – w tej roli do kłeski Francji w 1940 r., następnie wykładowca w Szkole Oficerów Wywiadowczych.

⁵⁹ Olgierd Borkowski – oficer Oddziału II Sztabu Głównego WP, w 1939 r. kierownik Referatu Organizacyjno-Mobilizacyjnego Samodzielnego Referatu „Rosja”.

⁶⁰ Antoni Szczerbo-Rawicz (1902–2002), gen. bryg.; od 1930 r. w Oddziale II Sztabu Głównego WP, kierownik Referatu Ordre de Bataille i dyslokacji Armii Czerwonej w Samodzielnym Referacie „Rosja”; we wrześniu 1939 r. jednocześnie zastępca kierownika Samodzielnego Referatu „Rosja” w rzucie krajowym, po krótkiej służbie w Oddziale II Sztabu NW w Paryżu oddelegowany do linii, m.in. od 1945 r. dowódca I Samodzielnej Brygady Spadochronowej. Pozostał w Wielkiej Brytanii.

103) mjr piech. Charaszkiwicz Edmund⁶¹ (obecnie – ppłk w wojsku w Anglii). Wielki prymityw. Dlatego właśnie utrzymywano go na tak odpowiedzialnym stanowisku przez 10 lat. Kierowany z za kulis. Zakochany w swej osobie i bardzo dumny ze swego głosu. Od czasu zakończenia wojny i powstania górnośląskiego do wszystkiego doszedł protekcją. Anglicy utrzymują z nim bliski kontakt do dziś dnia. Prawdopodobny teren jego działalności – Górny i Dolny Śląsk.

104) mjr piech. Zagłoba-Mazurkiewicz⁶² (był w 1939 r. w Budapeszcie w grupie dywersyjnej. W 1940 r. poszedł do Polski). Oficer ideowy i wartościowy. Nie mógł patrzeć się po kampanii wrześniowej na bezkarne traktowanie Charaszkiwicza i tow[arzysty].

105) mjr piech. Ankerstein⁶³ (obecnie w wojsku w Anglii). Czołowy organizator dywersji technicznej i politycznej na Śląsku Cieszyńskim, Słowacji i Rusi Zakarpackiej. W kampanii 1939 r. nie wykonał rozkazu pozostania z grupą dywersyjną na terytorium Polski.

106) mjr Lipiński⁶⁴ (obecnie w wojsku w Anglii – z[astęp]ca płk. Mayera). Jeden z zaufanych mafijników i dziś prawdopodobnie jeden z głównych kierowników dywersji.

107) kpt. inż. Wasilewski⁶⁵ (obecnie – prawdopodobnie wrócił do Polski). Przed wojną pracował u Charaszkiwicza. Dozorował budowę gmachu Nacz[elnego] Dow[ódtwa] przy ul. Rakowieckiej. Podobno żonaty z Angielką.

---

⁶¹ Edmund Charaszkiwicz (1898–1975), ppłk piech.; od 1921 r. w Referacie „A” (technika wywiadu) Wydziału III Oddziału II Sztabu Generalnego WP, od 1925 r. w Referacie „U” (przeciwniemiecki); po przekształceniu w 1926 r. Referatu „U” w Ekspozyturę nr 6 (od 1 kwietnia przemianowaną na Ekspozyturę nr 2) służył w niej na stanowiskach: referenta, zastępcy szefa i szefa; na jej czele stał do 1939 r.; w latach trzydziestych zastępca kierownika „K 7” (Komitet Siedmiu); w 1938 r. Ekspozytura nr 2 uczestniczyła w zorganizowaniu dywersji na Zaolziu, a w 1939 r. w operacji „Łom” na Rusi Zakarpackiej; we wrześniu 1939 r. szef Wydziału „F” Sztabu NW; w Rumunii związany z opozycją sanacyjną, w rezultacie we Francji, gdzie przebywał od listopada 1939 r., bez przydziału; w maju 1940 r. wstąpił do Legii Oficerskiej w Niort; w Wielkiej Brytanii dowodził pociągami pancernymi „C” i „D” z 1. dywizjonu pociągów pancernych; w sierpniu 1943 r. przeniesiony do Centrum Wyszkozenia Piechoty, następnie do Oddziału Administracyjnego MSWojsk.; po wojnie (do lutego 1946 r.) zastępca, a później szef Oddziału Informacyjnego Inspektoratu Zarządu Wojskowego.

⁶² Jan Mazurkiewicz ps. „Zagłoba” (1896–1988), mjr/ppłk/płk dypl. piech.; w Oddziale II Sztabu Generalnego WP specjalista w zakresie dywersji, oficer Ekspozytury nr 2; podczas II wojny światowej kierownik placówek łącznikowych z krajem w Budapeszcie, organizator Tajnej Organizacji Wojskowej, w czerwcu 1940 r. przeszedł do kraju i stanął na czele TOW; w 1943 r. podporządkował się AK, współorganizator Kedywu – od lutego 1944 r. jego szef, dowódca Zgrupowania „Radosław” w powstaniu warszawskim; od kwietnia 1945 r. komendant Delegatury Sił Zbrojnych na Kraj, aresztowany przez NKWD w sierpniu 1945 r.; przewodniczący Głównej Komisji Likwidacyjnej AK, ponownie więziony w latach 1949–1956.

⁶³ Feliks Ankerstein (1897–1955?), mjr; żołnierz Legionów Polskich i Polskiej Organizacji Wojskowej, powstaniec śląski; w Oddziale II Sztabu Głównego WP, m.in. zastępca szefa Ekspozytury nr 2, członek organizacji „K 7”, specjalizował się w dywersji pozafrontowej; po kampanii wrześniowej 1939 r. w Ekspozyturze „R” w Rumunii, następnie w Londynie. Po wojnie pozostał na emigracji.

⁶⁴ Być może Wojciech Lipiński (1900–1966), od 1934 r. w Oddziale II Sztabu Głównego WP – Ekspozytura nr 2 (kierownik Podreferatu „A–Z”); podczas II wojny światowej m.in. szef Oddziału II Ośrodka Zapasowego SBSK (od stycznia do kwietnia 1941 r.), wykładowca w Szkole Oficerów Wywiadowczych w Glasgow (do listopada 1943 r.). Repatriował się w 1947 r., represjonowany, zatrzymany w 1952 r., skazany w 1954 r., uniewinniony w 1957 r.

⁶⁵ Eustachy Wasilewski (ur. 1891), kpt. rez. inż.; zaangażowany do pracy w Oddziale II przez kpt. Kowalewskiego, specjalistę w zakresie kryptologii (m.in. na jego polecenie zainstalował podsłuch w konsulcie ukraińskim w Warszawie); w okresie 1934–1938 kierownik Referatu „C” (Technicznego) Ekspozytury nr 2, w latach 1938–1939 kierownik Referatu Bezpieczeństwa Technicznego Ekspozytury nr 2; nadzorował budowę siedziby NDWP przy ul. Rakowieckiej w Warszawie; uczestniczył w akcji „Łom”

108) ppłk dypl. piech. Gano Stanisław⁶⁶ (obecnie – płk i szef O[ddziału] Wyw[iadowczego] w Anglii). Zdolny. Nieprawdopodobnie fałszywy. Uzdolniony intrygant. Typ kobiecy. Miły w obejściu. Przystępca wojenny i zdrajca. Całkowicie w rękach Anglików. Ma obecnie duże pieniądze.

109) mjr inż. łączn. Harski Ignacy⁶⁷ (obecnie – ppłk w wojsku w Anglii). Wielki spryciarz i kombinator. Uzdolniony „reżyser”. Przed wojną pokłócił się z płk. Mayerem.

110) mjr dypl. piech. Harland⁶⁸ (podobno poległ w 1939 [r.]).

111) kpt. art. Rac (brak wiadomości – prawdopodobnie w Anglii). Spowodował przed wojną usunięcie mjr. Harskiego z Instytutu Technicznego.

112) rtm. Gilewicz Waław⁶⁹ (obecnie na teryt[orium] okupacji amerykańskiej). Doświadczony terenowy pracownik O[ddziału] II. Zna życie i świat. Gruntownie zdemoralizowany. Żonaty z b[yłą] podejrzaną „Norweżką”. Prawdopodobnie pracuje dla Anglików od dawna.

113) rtm. Słowiński Zenon (obecnie – mjr w wojsku w Anglii). Ruchliwy i energiczny. Przeciętnie inteligentny i zdolny. Spryciarz. Powiązany z Anglikami.

114) chor. Ćwirko-Godycki Kazimierz⁷⁰ (obecnie w wojsku w Anglii). Doskonały fachowiec w technicznym dziale wywiadu. Inteligentny. Ma uraz na tle niemianowania go oficerem.

115) chor. Zagórski Bolesław (obecnie w wojsku w Anglii). Doskonały fachowiec w dziedzinie mechaniki wywiadowczej. Charakter słaby. Chorowity.

(działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej); we wrześniu 1939 r. przedostał się do Rumunii. Po wojnie powrócił do Polski, aresztowany i przesłuchiwany przez MBP.

⁶⁶ Stanisław Gano (1895–1968), gen. bryg.; od 1926 do 1929 r. w Ekspozyturze nr 1 w Wilnie, następnie kierownik Referatu „Wschód” Wydziału Wywiadowczego (do 1933), attaché wojskowy w Helsinkach (do 1935), po przeszkoleniu liniowym powrócił w 1939 r. do Oddziału II Sztabu Głównego WP, szef Samodzielnego Referatu Technicznego; we wrześniu 1939 r. szef Ewakuacji i Transportu Specjalnego Sprzętu, po ucieczce z obozu internowania we Francji początkowo w Referacie Personalnym MSWojsk., następnie zastępca szefa Oddziału II Sztabu NW, od 5 XI 1941 r. szef Oddziału II Sztabu NW, przemianowanego w 1942 r. na Oddział Informacyjno-Wywiadowczy Sztabu NW, na tym stanowisku do stycznia 1946 r. Po wojnie mieszkał w Maroku.

⁶⁷ Ignacy Harski (1896–1956), od 1930 do 1934 r. kierownik Referatu Technicznego i do czerwca 1937 r. kierownik Samodzielnego Referatu Technicznego Oddziału II Sztabu Głównego WP, następnie w Wydziale Wojskowym Państwowego Instytutu Telekomunikacyjnego (w tym czasie prowadził tzw. Tajne Laboratorium Wojskowe w Warszawie); podczas II wojny światowej poza Oddziałem II, m.in. w Wojskowym Instytucie Technicznym. Pozostał w Wielkiej Brytanii.

⁶⁸ Władysław Harland (1897–1939), mjr; w latach 1933–1935 attaché wojskowy w Moskwie, w marcu 1939 r. objął stanowisko zastępcy szefa Oddziału II Sztabu Armii „Modlin”; poległ w Podludowie.

⁶⁹ Waław Gilewicz (1902–1984), rtm. kaw.; od 1928 r. w Oddziale II Sztabu Głównego WP, początkowo w Ekspozyturze nr 1 w Wilnie, następnie oficer kontrwywiadu SRI DOK nr II Lublin, oficer wywiadu Referatu „Zachód”, od lipca 1935 do maja 1937 r. kierownik placówki wywiadowczej w Szczecinie („Bombaj”), od czerwca do grudnia 1937 r. w Berlinie, od stycznia 1938 r. w Kopenhadze („Sajgon”); podczas II wojny światowej w Oddziale II Sztabu NW, w latach 1940–1941 organizator i szef Ekspozytury „Północ” w Sztokholmie, ściśle współpracował z wywiadami brytyjskim i japońskim, do 1944 r. kierownik placówki wywiadowczej nr 2 w Kairze („Tatar”), w okresie 1944–1946 oficer łącznikowy polskiego wywiadu przy 12. Grupie Armii USA i szef polskiej misji kontrwywiadowczej. Po wojnie na emigracji w Stanach Zjednoczonych.

⁷⁰ Kazimierz Ćwirko-Godycki – podczas II wojny światowej m.in. wykładowca w Szkole Oficerów Wywiadowczych.

116) kpt. dypl. Karnibad Stanisław⁷¹ (obecnie – ppłk w wojsku w Anglii). Sprytny, bezczelny, zręczny. Usunięty z Oddziału II w roku 1932 za skandaliczne reklamowanie swej osoby przy likwidacji afer Demkowskiego i Borakowskiego. Przed wojną żona jego miała być zlikwidowana za kontakty z Niemcami. W czasie wojny raptem wypłynął po inwazji kontynentu i zaczął pracować na odcinku francuskim. Podobno był w Polsce w roku 1946.

Źródło: AIPN, 2602/1524, k. 208–216, mps.

---

⁷¹ Stanisław Karnibad (1899–1953), od czerwca 1926 r. w Oddziale II Sztabu Generalnego/Głównego WP, oficer kontrwywiadu, od 1929 r. kierownik Referatu Kontrwywiadowczego Wydziału IIb (Zabezpieczenia Tajemnicy); odniósł znaczne sukcesy w ujawnieniu agentury sowieckiej i działaniach dezinformacyjnych; od 1931 r. w linii; w 1939 r. ewakuował się do Rumunii, we Francji i w Wielkiej Brytanii poza Oddziałem II. Pozostał w Wielkiej Brytanii.

Bdm – Konspekt opracowania pt. „Sprawa tajnej agentury wywiadu polskiego w Rosji”

Sprawa tajnej agentury wywiadu polskiego w Rosji

Rozmieszczenie tajnej agentury wywiadowczej na terenie obcego państwa wiąże się ściśle z ogólnym planem wojennym i wynikającym z tego założenia – planem poszukiwania wiadomości.

W odniesieniu do Rosji – od roku 1926 do 1939 taki plan w ogóle nie istniał, w związku z tym nie było i planów pochodnych¹.

Nie znaczy to, by od roku 1921 O[ddział] II Szt[abu] Gł[ównego] nie czynił mniej lub więcej udanych starań, by taką agenturę na terenie Rosji posiadać. Przypuszczać należy nawet, że rezygnował w tym wypadku z planowości jej rozmieszczenia.

W okresie, gdy istniały obiektywne warunki do tego rodzaju zamierzeń, sieć wywiadu tajnego była niewątpliwie montowana, szczególnie na polsko-rosyjskim pograniczu.

Okres od zakończenia działań wojennych do roku 1932 nadawał się do tego rodzaju pracy. Charakteryzują go: czasy chaosu powojennego, okres NEP-u², przemytu granicznego, czasy 1. *piatiletki* i pochodnych trudności gospodarczych.

Poza tym w tym czasie na pograniczu polsko-rosyjskim istniały zwarte skupiska ludności pochodzenia polskiego i panowały nastroje niechętne ustrojowi radzieckiemu – była to wówczas realna baza wywiadowcza, sprzyjająca akcji werbunkowej i uplasowaniu agentów tajnej agentury.

Od roku 1933 sytuacja zmieniła się radykalnie. Względy bezpieczeństwa Rosji i planowa akcja zwalczania penetracji obcej rozwijają się równoległe do zamierzeń gospodarczych i obronnych – Rosja zamienia się stopniowo w fortecę opasaną trudno przenikalnym pasem granicznym.

Następują masowe przesiedlenia ludności zamieszkującej pogranicze. Zostają zastosowane b[ardzo] ostre obostrzenia przepisów dotyczących zagadnień bezpieczeństwa.

W takiej sytuacji, właśnie w tym okresie, wywiad polski – po przeżyciu głębokiego kryzysu personalnego i uświadomieniu sobie, że większość aparatu w Rosji pracowała pod kontrolą NKWD – reorganizuje swą sieć podstawową, opierając ją całkowicie na polskich przedstawicielstwach oficjalnych³.

Od roku 1935, na tle wyżej wspomnianych wspan i kompromitacji, oficjalni ekspozenci nie otrzymują wytycznych oparcia swej pracy na ewentualnie nowo sformowanej sieci agencyjnej lub nawiązania kontaktów z resztkami poprzednio posiadanej.

¹ Nieściśle. Plan operacyjny „Wschód”, czyli plan wojny ze Związkiem Sowieckim, nie powstał w formie jednolitego dokumentu, ale prace studyjne w tym zakresie prowadzono przez całe dwudziestolecie międzywojenne.

² NEP – Nowa Polityka Ekonomiczna.

³ Wspomniana zmiana metod pracy polskiego wywiadu na kierunku sowieckim miała miejsce znacznie wcześniej, bo od 1927/1928 r. – w rezultacie ujawnienia sowieckiej operacji dezinformacyjno-prowokatorskiej krypt. „Trust” (ros. „Triest”).

Praca oficerów wywiadowczych oparta jest na robocie informacyjnej i obserwacyjnej wynikającej z dokładnego przygotowania ewidencyjnego eksponenta i opanowania przez niego zagadnienia.

Jeżeli eksponenti wywiadu głębokiego dotyczyli się spraw dotyczących tajnej agencji, to miało to miejsce tylko w dwóch wypadkach: 1) pomagając technicznie wywiadowi KOP (nadawanie listów, paczek itd.), 2) mając wykonać zadanie organizacji sieci mobilizacyjnej, co w okresie otrzymania tego rozkazu (jesień 19[38 r.]) było całkiem niewykonalne i nieżyłowe.

Dla całkowitego wyczerpania tego tematu należy dodać, że nawet jeżeliby tego rodzaju sieć agencyjna istniała lub została w ostatnich latach utworzona, to sam fakt całkowitego niezubojenia terenu w środki techniczne, a przede wszystkim w środki łączności (radio) – wykluczał nawiązanie stałych kontaktów, powiązanie jej w całość i eksploatację.

Z tego, co istniało niegdyś na terytorium ZSRR i mogło być podczas wojny utworzone – może egzystować dziś:

1) Pozostałość sieci wywiadowczej sprzed lat 1932–[19]33 – mogą to być oderwane elementy.

2) Resztki sieci wywiadowczej KOP, która istniała w pasie pogranicznym, lub oderwane elementy tzw. sieci „WW”.

3) Coś, co zostało zorganizowane przez AK w okresie pobytu Niemców w Rosji.

4) Coś, co mógł pozostawić w Rosji Anders⁴.

Wszystkie te pozostałości, jak i nowo powstałe elementy, mogą być wprawdzie kierowane technicznie przez polski O[ddział] II na emigracji, w zasadzie jednak są niewątpliwie eksploatowane przez Anglików w identyczny sposób, jak to miało miejsce w okresie wojennym w odniesieniu do Niemców.

Całość aparatu wywiadowczego i studiów O[ddziału] II wpracowanego w zagadnienie rosyjskie znajduje się dziś na Zachodzie z centralą w W[ielkiej] Brytanii.

Trzeba stwierdzić, że na terytorium Polski O[ddział] II posiada duże możliwości owocnej pracy na odcinku przeciwrosyjskim, wykorzystując dawne powiązania z czasów działalności AK i dysponując wpływami i możliwościami w środowisku emigracyjnym.

Należy przypuszczać, że:

1) Kierownictwo polityczne całej akcji opiera się na Związku Polaków Zagranicą⁵. Jest to domena działalności Raczkiewicza⁶ i otaczającej go grupy ludzi.

2) Działalność w Polsce nadal jest organizowana i kierowana przez grupę ludzi z b[yłego] O[ddziału] VI Szt[abu] Gł[ównego], która kamufluje się dziś w nowo założonym Związku Kombatantów. Główną rolę odgrywa tam zaufany Andersa płk dypl. Henryk Piątkowski, który już w roku 1940–[19]41 pracował u Anglików w Stambule – w dziale dywersji politycznej. Kierował do niedawna „propagandą” b[yły] szef O[ddziału] VI Szt[abu] Gł[ównego] ppłk dypl. Protasewicz^a.

3) Właściwa robota wywiadowcza kierowana jest nadal przez zespół ludzi z O[ddziału] II, który *in gremio* przeszedł na służbę do Anglików, oddając im do

^a W oryginale: Protasewicz.

⁴ Władysław Anders (1892–1970), gen. dyw.; dowódca PSZ w ZSRS i II Korpusu Polskiego.

⁵ Światowy Związek Polaków z Zagranicy został utworzony w 1934 r., w latach 1934–1939 jego prezesem był Władysław Raczkiewicz.

⁶ Władysław Raczkiewicz (1885–1947), prezydent RP na uchodźstwie w latach 1939–1947.

dyspozycji poza tym cały terenowy aparat k[ontr]w[ywiadu], który został utrzymany w dodatkowej formie organizacyjnej i zespolo personalnym.

Całość akcji jest koordynowana na odcinku polskim przez gen. gen. Pełczyńskiego⁷ i Chruściela, jako dysponującymi ideowym rezerwuarem ludzi zrzeszonych w Związku Żołnierzy AK.

Wykorzystywana jest nadal szkoła wywiadowcza płk. dypl. Mayera, której zespół został utrzymany w całości, lecz wydaje się, że podzielony na dwa rzuty. Zwraca uwagę, że z[astęp]cą komendanta szkoły jest fachowiec w dziedzinie pracy dywersyjnej – mjr Lipiński.

Jeżeli są werbowani i wysyłani agenci w formie „masówki”, to jest to przeprowadzane przez Anglików (niezależnie od Polaków), przez Polish-Scottish Society. Typowaniem kandydatów w tym wypadku zajmują się cywilni nauczyciele języka angielskiego grasujący w obozach repatriacyjnych.

Indywidualnych agentów powinien dostarczać Związek AK i poza tym trzeba się liczyć z penetracją angielskich firm handlowych. W szczególności podejrzaną placówką tego typu są angielskie towarzystwa filmowe. (Zdaje się, że ta grupa filmowa nazywa się „Rank Company”).

Charakterystyczne, że w skład komitetu opiekującego się przybywającymi do Anglii wojskami gen. Andersa wchodzi były szef wyw[iadu] brytyjskiego i obecnie członek parlamentu, a w czasie wojny attaché wojskowy w ZSRR – gen. Mason-MacFarlane⁸.

Jeśli chodzi o źródłowe dane dokumentalne dotyczące przeszłej i obecnej działalności wyw[iadu] polskiego, to są nimi akta tajne, rozproszone i ukryte w kilku miejscach.

Większa ich część (lecz nie najważniejsze) znajdują się w zamku w Gask (koło Perth) w Szkocji. W tym miejscu ulokowano je pod przykrywką^b Archiwum Wojska Polskiego, przy Muzeum im. gen. Sikorskiego. Jako zabezpieczenie tej „placówki historyczno-archiwalnej” stworzono Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego o polsko-angielskim składzie rady.

Część akt (prawdopodobnie dotyczących działalności O[ddziału] VI Szt[abu] Gł[ównego]) wywieziono do Kanady. Wydaje się, że najbardziej ciekawe umieszczono w Watykanie.

Poza tym wiele akt – odpisów znajduje się w posiadaniu osób prywatnych, które nigdy nie pracowały w instytucjach państwowych.

O[ddział] II rozpoczął już w roku 1941 filmowanie ważniejszych tajnych akt dotyczących jego działalności. Z polecenia płk. Mayera prace wykonywał chor. Ćwirko-Godycki.

Akta zapewniające ciągłość pracy wywiadowczej zostały niewątpliwie sprzedane Anglikom, tak jak to miało miejsce z kartoteką kontrwywiadowczą.

Źródło: AIPN, 2602/1524, k. 217–218, mps.

^b *W oryginale: pokrywką.*

⁷ Tadeusz Pełczyński (1892–1985), gen. bryg.; szef Oddziału II Sztabu Głównego WP w latach 1929–1932 i 1935–1939; podczas II wojny światowej zastępca dowódcy AK (1943–1944).

⁸ Noel Mason-MacFarlane (1899–1953), gen.; podczas II wojny światowej m.in. brytyjski attaché wojskowy w Moskwie (1941), gubernator Gibraltaru (1942–1944).

Nr 4

1947 maj 5, [Warszawa] – Notatka mjr. Tadeusza Nowińskiego dotycząca reemigracji byłych pracowników Oddziału II Sztabu Głównego i Sztabu Naczelnego Wodza

5 V [19]47 [r.]

„Notatka”

Reemigracja do Polski personelu

b[yłego] O[ddziału] II Szt[abu] Gł[ównego] i Szt[abu] N[aczelnego] W[odza]

I. Na teren Polski w ostatnich kilku miesiącach powrócił szereg pracowników b[yłego] O[ddziału] II Szt[abu] Gł[ównego] i Szt[abu] N[aczelnego] W[odza].

1) kpt. br[oni] panc[ernej] Kobus Józef¹ – zamieszkuje w m. Pruszków. Długoletni pracownik Ref[eratu] Techn[icznego] O[ddziału] II Szt[abu] Gł[ównego]. Na terenie Anglii kierownik działu techniki wywiadowczej (mechaniki) w szkole wywiadu prowadzonej przez płk. dypl. Mayera. Współpracował ściśle z O[ddziałem] VI Szt[abu] N[aczelnego] W[odza].

2) plut. Lipiński – pomocnik kpt. Kobusa w szkole wywiadu.

3) ppłk dypl. art. Milewski – b[yły] oficer studiów O[ddziału] II Szt[abu] Gł[ównego]. Na emigracji – delegat Szt[abu] N[aczelnego] W[odza] do Komisji Badań Przyczyn Kłęski Wrześniowej (prof. Winiarski). Referent spraw O[ddziału] II Szt[abu] Gł[ównego].

4) kpt. int[endentury] Krajewski – długoletni płatnik O[ddziału] II Szt[abu] Gł[ównego] (pomocnik mjr. int[endentury] dypl. Ptaka). Na emigracji w O[ddziale] Pers[onalnym] Korpusu w Szkocji.

5) urzędnik O[ddziału] II Szt[abu] Gł[ównego] – znajomy kpt. Krajewskiego.

Uwaga: od 3 [do] 5 powrócili do Polski na M/S Batory dnia 30 IV 1947 [r.].

W najbliższym czasie mają powrócić do Polski:

1) chor. Ćwirko-Godycki Kazimierz – długoletni pracownik Ekspozytury nr 5 O[ddziału] II Szt[abu] Gł[ównego] we Lwowie. Kierownik działu fotografii wywiadowczej w szkole wywiadu w Anglii. Zna się dobrze na chemii wywiadowczej, podrabianiu pieczęci oraz dokumentów.

2) kpr. Sylwestrowicz Szymon – długoletni agent i szofer SRI DOK [nr] I w Warszawie. Na emigracji instruktor jazdy samochodowej w szkole wywiadu w Anglii.

II. Powrót do Polski elementu emigracyjnego ujętego w ramy: organizacji, związków i kół pułkowych, w szczególności Związku Legionistów, regulowany jest przez władze tych organizacji.

¹ Być może Józef Kobus (ur. 1902), kpt. sap.; kierownik warsztatów mechanicznych Samodzielnego Referatu Informacyjnego, w latach 1934–1939 pracował również w Instytucie Techniki Uzbrojenia; we wrześniu 1939 r. w Referacie Elektromechanicznym, w 1944 r. wykładowca w Szkole Oficerów Wywiadowczych.

Osoby niemające nawet większego praktycznego znaczenia dla władz emigracyjnych zatrzymywane są w wypadku należenia do zespołu legionowego – niemal przemocą. Posiadający w Polsce rodziny i wzywani przez nie do powrotu zmuszani są do wylegitymowania się tymi wezwaniami i podania dokładnych motywów swej decyzji.

^aNotatka napisana przez majora Nowińskiego^a

Źródło: AIPN, 2602/1524, k. 219, mps.

---

^{a-a} *Dopisano odręcznie.*

Nr 5

Bdm – Notatka na temat zadań wywiadu polskiego wobec Związku Sowieckiego przed wybuchem II wojny światowej

Zadania wywiadowcze

By odpowiedzieć na pytanie – jakimi były zadania stawiane polskiemu wywiadowi w dziedzinie rozpatrywania Rosji w okresie poprzedzającym II wojnę światową, należy na wstępie wspomnieć pokrótce o układzie stosunków w naczelnym polskim instytucjach wojskowych: G[eneralnym] I[nspektoracie] S[ił] Z[brojnych] i Sztabie Głównym.

Jest to niezbędne, choćby dlatego, że te instytucje właśnie powinny były stawiać wywiadowi polskiemu odpowiednie zadania i użytkowywać dane w wyniku wykonania tych dezyderatów.

Do wiosny roku 1935 cały ciężar gatunkowy polskiego planowania wojennego i dyspozycji mieścił się w G[eneralnym] I[nspektoracie] S[ił] Z[brojnych].

Ale G[eneralny] I[nspektorat] S[ił] Z[brojnych] – to marszałek Piłsudski¹. Odnosnie [do] swych przyszłych planów – nie tylko politycznych, lecz i czysto wojskowych – utrzymuje on w całkowitej nieświadomości podległych mu inspektorów armii. Nie mają oni sprecyzowanych kompetencji i zadań – nie ponoszą właściwie żadnej odpowiedzialności.

Sztab Główny właściwie nie istnieje jako ośrodek dyspozycyjny. Pracuje on właściwie li tylko „na zamówienie” G[eneralnego] I[nspektoratu] S[ił] Z[brojnych]. Szef Sztabu gen. Gąsiorowski² został dobrany pod kątem widzenia nieprzeszkadzania G[eneralnemu] I[nspektoratowi] S[ił] Z[brojnych]. Toteż w tym okresie nie istnieje właściwie żaden plan wojenny przeciwko Związkowi Radzieckiemu, chociaż ten sąsiad uważany jest za wroga n[ume]r 1.

W momencie śmierci marszałka Piłsudskiego cały ciężar pracy i przygotowania wojennego kraju i armii do przyszłej wojny został przeniesiony na całkowicie nieprzygotowany do tej roli Sztab Główny.

Pod kierownictwem chorego gen. Stachiewicza³ praca zaczyna nabierać bardziej żywych barw, ale jest już za późno. Zmarnowano zbyt wiele czasu, by w ostatnich kilku latach można było cokolwiek poważnego wykonać i zasadniczego odrobić.

W G[eneralnym] I[nspektoracie] S[ił] Z[brojnych] sytuacja pozostała nadal bez zmian. Inspektorzy pracowali w dalszym ciągu nieomal po omacku.

Gdy na jesieni roku 1938 zaistniała, na tle sprawy czeskiej, możliwość konfliktu zbrojnego z ZSRR i gdy ta wiadomość została oficjalnie zakomunikowana przez marszałka Śmigłego⁴ inspektorom armii – zaskoczenia i nawet przerażenia nie mogli oni utaić.

W latach 1938–[19]39 zmienia się dwukrotnie wytyczne do opracowania planów wojennych – ze wschodu na zachód i z powrotem.

¹ Józef Piłsudski był generalnym inspektorem sił zbrojnych od 27 VIII 1926 r. do 12 V 1935 r.

² Janusz Gąsiorowski (1889–1949), gen. bryg.; szef Sztabu Głównego WP w latach 1931–1935.

³ Wacław Stachiewicz (1894–1973), gen. bryg.; szef Sztabu Głównego WP w latach 1935–1939.

⁴ Edward Śmigły-Rydz (1886–1941), marszałek Polski, generalny inspektor sił zbrojnych w latach 1935–1939, Naczelny Wódz od 1 IX do 7 XI 1939 r.

W rezultacie tego kontredansu, w momencie wybuchu wojny z Niemcami – planu wojennego przeciw Rosji nie było.

Na dobitkę marszałek Śmigły i gen. Stachiewicz nie mieli zaufania do O[ddziału] II Sztabu. Tym tylko można sobie wytłumaczyć, że O[ddział] II musiał pracować w całkowitej nieświadomości i oderwaniu od zamierzeń O[ddziału] III Sztabu. Jeżeli istniały jakieś słabe próby kooperacji, to tylko na najwyższych szczeblach szefów oddziałów. Nie było w tym również żadnego planu lub systemu, a raczej wszystko polegało na lepszych lub gorszych stosunkach osobistych.

W tej sytuacji O[ddział] II otrzymywał do wykonania szereg oderwanych i niepowiązanych ze sobą fragmentarycznych zadań. Dotyczyły one takich elementów, jak: spraw[y] umocnień na granicy wschodniej lub flotylli pińskiej.

Nie były również podstawą do podziału zadań wywiadowczych i nadania im charakteru celowości konferencje międzysztabowe.

Nie mając, poza Francją i Rumunią, wspólnych planów operacyjnych, ograniczano się raczej do porównywania posiadanych wiadomości i sprawdzania tą drogą stopnia ich wiarygodności. Zresztą O[ddział] II nigdy nie wysnuwał z zestawienia posiadanych danych jakichś szerszych lub ogólniejszych wniosków – po prostu ograniczano się do „kolekcjonowania” wiadomości.

Wreszcie i ten dział współpracy i planowania został całkowicie przejęty przez O[ddział] III i z tą chwilą wywiad polski został pozbawiony i na tym odcinku ewentualnej podstawy do kalkulacji i planowania.

Reasumując: przy nieistniejącym planie wojny nie istniał również narzucony przez czynniki dyspozycyjne jakikolwiek logiczny plan poszukiwań wiadomości, który by obowiązywał O[ddział] II przy jego kalkulacjach i planowaniu wywiadu lub stawianiu zadań aparatowi terenowemu.

Wobec takiego stanu rzeczy wywiad polski, który musiał jednak wykazać się wynikami pracy, był zmuszony [do] stawiania sobie zadań we własnym zakresie.

Zadania te rzadko kiedy dotyczyły zagadnień dla obrony Związku Radzieckiego podstawowych, należących do dziedziny tzw. elementów przygotowania. Przede wszystkim chodziło tu o uzyskanie danych z dziedziny zagrożenia i alarmu, jak: O[rdre] de B[ataille], wyszkolenie, sprzęt, organizacja, personalia itp.

To samo dotyczy i innych składników ogólnego potencjału obrony państw, jak kolejnictwo, przemysł itp.

Niektóre zadania otrzymywane przez aparat terenowy głębokiego wywiadu, szczególnie natury technicznej (umocnienia, urządzenia morskie, fabryczne, wynalazki itp.), były przesyłane aparatowi terenowemu raczej *pro forma*, gdyż w centrali zdawano sobie sprawę z niemożliwości ich wykonania.

Właściwą centralą dyspozycyjną regulującą sprawę stawiania wywiadowi zadań były Studia O[ddziału] II, w danym wypadku Ref[erat] „R”.

Ta komórka jednak ograniczała się do żądań zmierzających do uzupełnienia danych dostarczonych już przez placówkę głębokiego wywiadu, a które – zależnie od kwalifikacji eksponenta – posiadały mniej lub więcej dokładny charakter.

Jeśli był jakiś wyjątek w dziedzinie celowego planowania poszukiwań wiadomości, to chyba tylko Szefostwo Wyw[iadu] K[orpusu] O[chrony] P[ogranicza].

Jest to o tyle zrozumiałe i proste do wykonania, że K[orpus] O[chrony] P[ogranicza] miał wyraźnie opracowany teren w postaci pasa przygranicznego i w tych ramach i zasięgu mieściła się całość zagadnień wywiadowczych.

Przechodząc do zróżnicowania zadań natury niewojskowej, które przypadły wywiadowi polskiemu w ogóle, niezależnie od jego uplasowania i zasięgu, należy wymienić:

- a) z dziedziny dokumentalnej nieoficjalne rozkłady kolejowe;
- b) zakup prasy regionalnej i wszystkich wydawnictw;
- c) zdobywanie dokumentów osobistych wszelkiego rodzaju;
- d) zakup dla celów wywiadowczych: ubrań, obuwia, papeterii itp.;
- e) zakup wszystkiego, co ma związek z wyszkoleniem agenta i przygotowaniem go do pracy na terenie Rosji;
- f) dostarczenie wszelkiego rodzaju danych mogących być wykorzystane przez propagandę.

Zadania zmierzające do przygotowawczych prac w dziedzinie mobilizacyjno-wyw[iadowczej] zostały nadesłane do placówek dopiero późną jesienią 1938 r. Były one całkowicie nierealne i nie zostały zrealizowane.

Źródło: AIPN, 2602/1524, k. 220–221, mps.

STRESZCZENIE

Opublikowane dokumenty zawierają charakterystyki oficerów Oddziału II Sztabu Generalnego/Głównego Wojska Polskiego i Sztabu Naczelnego Wodza oraz omówienie działalności służb specjalnych II Rzeczypospolitej na kierunku sowieckim. Sporządził je Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego na podstawie zeznań mjr. Tadeusza Nowińskiego, który jako jeden z nielicznych pracowników Oddziału II przybył do Polski Ludowej po zakończeniu II wojny światowej i podjął służbę w komunistycznym wywiadzie. Wkrótce jednak został aresztowany i poddany represjom. Materiały przygotowane na podstawie zeznań Nowińskiego cechują się stronniczością, kreślą czarny portret zbiorowy oficerów i pracowników Oddziału II SG WP i Sztabu NW, koncentrują uwagę na ich ułomnościach, niedoskonałościach i słabościach charakteru. Zawierają też informacje o życiu prywatnym, stanie majątkowym, wykroczeniach dyscyplinarnych i zaangażowaniu w życie polityczne.

Słowa kluczowe: Tadeusz Nowiński, II Rzeczpospolita, Oddział II, Sztab Generalny/Główny Wojska Polskiego, Sztab Naczelnego Wodza, Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego.

SUMMARY

The published documents contain the characteristics of the officers of the 2nd Department of the General Staff of the Polish Army and the Commander-in-Chief, and a discussion of the activities of the special services of the Second Polish Republic towards the Soviet direction. It was prepared by the Main Information Board of the Polish Army based on the testimonies of Maj. Tadeusz Nowiński, who came to Polish Peoples' Republic after the end of World War II and took up service in the communist intelligence as one of the few employees of the Second Division. Soon, however, he was arrested and subject to repressive measures. The materials prepared on the basis of Nowiński's testimony are characterized by bias and draw a black collective portrait of officers and employees of the 2nd Department of the SG WP and the NW Staff, focusing attention on their deficiencies, imperfections and personality weaknesses. They also contain information about private life, property status, disciplinary offenses and involvement in political life.

Keywords: Tadeusz Nowiński, Second Republic, Division II, General Staff/Main Staff of the Polish Army, Staff of the Supreme Commander, Main Board of Information of the Polish Army.